

Psiko-Sosyal Boyutlarıyla İslam'da 'İnfak' Erdeminin Ekonomiye ve Toplumsal İlişkilere Katkıları

Hilmi KELEŞ*

*Dr. Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara/Türkiye

E-mail: hilmikeles1571.hk@gmail.com

ORCID: 0009 0004 8333 4117

ROR: 007x4cq57

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 19 Nisan 2024

Kabul Tarihi: 24 Haziran 2024

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2024

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ahif@ahieveran.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/pub/ahif>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.



<https://dergipark.org.tr/pub/ahif>

Öz

Din ve ekonomi toplumsal hayattan soyutlanamayacak temel dinamiklerdendir. İnsanlar en ilkel toplumlardan en modern toplumlara kadar hem bireysel hem de toplumsal olarak hayatlarının bedensel devamlılığı adına yiyecek, içecek, elbise ve ihtiyaçları olan eşyaların temini için ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Din de, ilk insandan itibaren bütün insanların ve toplumların yaşamlarının bir parçası olmuş ve hayatın içinde canlılığını korumuştur. Din ve ekonomi bu toplumsal birliktelikleri içinde, karşılıklı etkileşim halinde olmuşlardır. Günümüz şartlarında, değişen yaşam anlayışları kısırcında insanlar ve toplumlar birbirlerinden her açıdan uzaklaşmakta ve bireysel bir hayat anlayışı baskın bir yaşam şekli haline almaktadır. Bu şartlar içerisinde insanlar birbirlerine maddi olarak da yardım etmekten kaçınmaktadır. Her birey ve her toplum kendi ihtiyaçlarının peşinde olup, başkalarının ihtiyaçlarına duyarız kalmaktadır. Genel olarak dünya insanlık âlemini girdabında sürükleyen bu hayat anlayışı Müslüman birey ve toplumlarda da gözlenmektedir. Makalede, dünya toplumlarında vazgeçilmez bir hayat felsefesi olmuş, neticesinde fakirlere ve yoksullara açlık sorunları yaşatan bu probleme İslam dininin infak, zekât ve sadaka ile sunduğu çözümler ele alınmaktadır. İslam dininin, kendisine iman eden Müslümanların ekonomik hayatlarına infak, zekât ve sadaka öğretileri ile nasıl temas ettiğine ve yön verdiği psiko-sosyal ve dini temellerinden hareketle değerlendirilmektedir. İnfak ve zekât sayesinde İslam toplumlarında, sosyal ilişkilerin, yaşam alanlarının genelinde nasıl etkilendiği, infak ve zekât ayetleri ve toplumsal gerçeklikler bağlamında irdelenmektedir. Bu çerçevede, infak, zekât ve sadaka ayetlerinin İslam toplumlarının ekonomik hayatlarına etkileri ve neticesinde toplumsal barış ve huzura katkılarının ne seviyede olduğunun tespiti hedeflenmektedir. Çalışmada, toplumların ekonomi ile ilişkileri, dinlerin ve özelde de İslam dininin ekonomi ile irtibatı, bu ilişkinin toplum hayatına etkileri Kur'an-ı Kerim'de Müslümanlara bildirilen infak, zekât ve sadaka ayetlerinin bazılarının örnekliğinde tartışılmaktadır. İnsanlarda maddi ve manevi, her iki açıdan da yardımlaşma duygusu yaratılıştan bulunmaktadır. İnfak, zekât ve sadaka kavramları ihtiyaç sahiplerine yardım etme çerçevesinde olmak üzere Kur'an-ı Kerim'de yüzden fazla ayette zikredilmektedir. Bu ayetler bağlamında İslam dini infak, zekât ve sadaka gibi toplumsal ekonomiye ve sosyal ilişkilere etki edecek öğretiler bulundurmaktadır. Her dinin inananlarına telkin ettiği öğretilerinde olduğu gibi İslam'ın, ekonomik öğretilerinde de muhtemel hedefleri bulunmaktadır. Neticede, İslam dininin toplumsal ekonomiye yön veren infak, zekât ve sadaka telkinlerinin toplumsal ilişkilerin iyilik temelinde şekillenmesine, toplumsal barış temelinde huzurun yerleşmesine ve bireylerin, toplumların bencilleşme ekseninde sadece kendi ihtiyaçlarını düşünüp başkalarına yardım etmeme sorununa çözüm sunacak katkılar sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din sosyolojisi, Din, Ekonomi, İnfak, Zekât, Sosyal Yardımlaşma, Toplumsal ilişki.

Atf: Keleş, Hilmi. "Psiko-Sosyal Boyutlarıyla İslam'da 'İnfak' Erdeminin Ekonomiye ve Toplumsal İlişkilere Katkıları". *AHİF 2* (Haziran 2024), 59-83.



The Contribution of the Virtue of ‘Infaq’ in Islam to Economy and Social Relations in its Psycho-Social Dimensions

Hilmi KELEŞ*

PhD Student, The University of Ankara, Institute For Social Sciences, Ankara/Türkiye

E-mail: hilmikeles1571.hk@gmail.com

ORCID: 0009 0004 8333 4117

ROR: xxxx

Article Type: Research Article

Date Received: 19 April 2024

Date Accepted: 24 June 2024

Date Published: 30 June 2024

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ahif@ahievran.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahif>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.



<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ahif>

Abstract

Religion and economy are fundamental dynamics that cannot be isolated from social life. From the most primitive societies to the most modern societies, people have engaged in economic activities in order to provide food, drink, clothing and the goods they need for the physical continuity of their lives both individually and socially. Religion has also been a part of the lives of all people and societies since the first human being and has maintained its vitality in life. Religion and economy have been in mutual interaction within this social unity. In today's conditions, people and societies are moving away from each other in every aspect in the grip of changing life concepts and an individual understanding of life is becoming a dominant way of life. In these conditions, people avoid helping each other financially. Each individual and each society pursues its own needs and remains insensitive to the needs of others. In general, this understanding of life, which drags the world of humanity in its vortex, is also observed in Muslim individuals and societies. In this article, the solutions offered by Islam to this problem, which has become an indispensable philosophy of life in the societies of the world and as a result of which the poor and the poor have hunger problems, are discussed with infaq, zakat and charity. How the Islamic religion touches and directs the economic lives of Muslims who believe in it with the teachings of infaq, zakat and charity is discussed from its psycho-social and religious foundations. How social relations and living spaces are affected in Islamic societies thanks to infaq and zakat are analysed in the context of infaq and zakat verses and social realities. In this framework, it is aimed to determine the effects of the verses of infaq, zakat and alms on the economic life of Islamic societies and the level of their contribution to social peace and tranquility. In the study, the relationship of societies with economy, the relationship of religions and Islam in particular with economy, and the effects of this relationship on social life are discussed with the example of some of the verses of infaq, zakat and almsgiving reported to Muslims in the Holy Qur'an. Human beings have a sense of solidarity in both material and spiritual aspects. The concepts of infaq, zakat and charity are mentioned in more than a hundred verses in the Holy Qur'an within the framework of helping those in need. In the context of these verses, the Islamic religion contains teachings that will affect the social economy and social relations such as infaq, zakat and charity. As with the teachings that every religion inculcates in its believers, Islam has possible goals in its economic teachings. As a result, it has been concluded that the Islamic religion's suggestions of infaq, zakat and almsgiving, which direct the social economy, contribute to the shaping of social relations on the basis of goodness, the establishment of peace on the basis of social peace, and the solution to the problem of individuals and societies thinking only about their own needs on the axis of selfishness and not helping others.

Keywords: Sociology of Religion, Religion, Economy, Infaq, Zakat, Social Solidarity, Social Relations.

Citation: Keleş, Hilmi. "Psiko-Sosyal Boyutlarıyla İslam'da 'İnfak' Erdeminin Ekonomiye ve Toplumsal İlişkilere Katkıları". *AHİF* 2 (June 2024), 59-83.

Giriş

Bireylerin ve toplumların hayatına şekil veren birçok olgusal yapı bulunmaktadır. Ekonomi veya diğer adıyla iktisat ve din de insanlığın dünyada var olmasıyla birlikte işlevsel olarak sosyal hayatın içinde kendini göstermiştir. İnsanoğlunun ihtiyaçları, yaşadığı sürece devam ettiği ve süreklilik arz ettiğinden ve sahip olduklarının da sınırlılığından dolayı iktisat becerisi geliştirmek ve onu kullanarak hayatını daha kolay devam ettirmek gibi bir kabiliyeti tarih boyunca göstermiştir. İktisat sosyal bir ilim olarak insanoğlunun ihtiyaçlarıyla ve bunların giderilmesine gayret eden girişimlerle ilgilenmektedir. Başka bir ifadeyle, servet elde etme ve kullanımı ile bağlantılı çabaları inceleyen bir ilim dalıdır. İktisat ilminin kurucusu olan Adam Smith (1723-1790)'in meşhur eserinin adının, "Milletlerin Servetinin Sebep ve Mahiyeti Üzerine Bir Araştırma" olması da bu tanımı destekler mahiyettedir.¹

Ekonominin çok çeşitli tanımı bulunmaktadır. Efe ekonomi tanımıyla ilgili şunları kaydetmektedir: "Bir sosyal bilim olarak ekonomi, insanların ve toplumların sahip oldukları sınırlı kaynaklarıyla onların sürekli gelişen sınırsız ihtiyaçlarını karşılama bilimi veya ekonomik tercihleri analiz ederek belirli teori ve kavramlar ışığında değerlendirme olarak tanımlanmaktadır."² İktisat ilminin inceleme alanına giren meseleler üç sebepten dolayı kendini göstermektedir: 1- İnsanoğlunun ihtiyaçları çok fazla ve sınırsızdır. 2- bunun karşılığında insanın ihtiyaçlarını karşılayacak kaynaklar ise sınırlıdır. 3- ihtiyaçları karşılayacak bu sınırlı araçlar çeşitli biçimlerde istihdam edilebilir. İşte bu sınırlı kaynakların ve hizmetlerin nerede, nasıl ve hangi kurallara göre taksim edileceğini araştırmak iktisat ilminin alanına girmektedir.³ Ekonomi insan hayatı ile yakından ilgili bir toplumsal olgu konumundadır. En ilkelinden en modern toplumlara kadar bütün toplumsal ortamlarda, ekonomi hayatın en önemli gündem başlıklarından birisi olmuştur. Bireyin ve toplumların yaşamı, yaşam kalitesi, gelişmişliği, insanlar ve toplumlar arasında değerli ve sözünün dinlenilir olması ekonomik ilerlemesi ile doğru orantılı olarak kendini göstermektedir. Bireyler ve toplumlar ekonomilerinin durumuna göre, yaşadıkları toplumsal ortamlarında farklı ihtiyaçlarını karşılayabilmekte ve yenilikler ortaya koyabilmektedirler. Ekonomilerinin gelişmişliği, bireylerin ve toplumların hemen her alanda gelişmelerine etki etmektedir. Eğitim, sanat, teknoloji, şehircilik, mimari, sanayi, savunma sanayi, tarım gibi hemen her toplumsal ve kamusal alanda gelişmeler farklı etkenlerle bağlantılı olarak yaşanmakla birlikte, mutlaka ekonomi ile doğru orantılı olarak devam etmektedir.⁴

İnsan beden ve ruha sahip olan sosyal bir varlıktır. Bedensel olarak hayatını devam ettirebilmesi adına muhtaç olduğu gıda ve giyim maddelerine toplumsal durumu itibariyle ihtiyaç duymaktadır. İnsanın toplumsal hayatının devam ettiği süreçte, yaşamsal ve insani olarak muhtaç olduğu maddeler, kişinin imkânlarına göre ulaşılması zor veya kolay gereksinimler konumunda olabilmektedir. Su ve hava, otomobil ile giysi ulaşılabilirliklerine göre elde edilmeleri zor veya kolay kaynaklardır. Ekonomi maddelerinin üretimi, insanlara ulaştırılması ve kullanımı ekonomi ilminin ilgi alanına girmektedir. Fakat ekonomi toplumsal alanlarda işlevselliğini gösterirken, ortamda bulunan toplumsal figürler ve onların topluma etkileri sosyoloji biliminin ilgi alanına girmektedir.⁵

1 H. Şükrü Baban, *İktisad İlminin Umumi Prensipleri* (İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957), 3.

2 Ahmet Efe, "İslami Perspektifte Ekonomi Psikolojisi", *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi* 4/1 (2019), 132.

3 Baban, *İktisad İlminin Umumi Prensipleri*, 5-6.

4 Mustafa Karahöyük, "Din ve Ekonomi İlişkisi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2013), 194-196.

5 Niyazi Usta, "Ekonomi ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayın-

Toplumsal bir gerçeklik olan ekonomi yerine, önceleri iktisat kavramı kullanılmıştır. İnsan ve toplum hayatının devamlılığı adına ismi kullanılmış olsun veya olmasın iktisat ve ekonomi insanlar tarafından daima hayatın bir gerçekliği olarak ele alındı ve üzerinde çalışmalar yapıldı. Alanla ilgili olarak ilk kullanılan iktisat kelimesi sonraları yerini daha sıklıkla kullanılmak üzere ekonomi kelimesine bıraktı. İktisadın gelişmişliği adına toplumsal alanlarda insanların ihtiyaçlarının karşılanması için üretimler yapılırken iş bölümünün hayata geçirilmesi önem arz etmektedir. Bir kişinin tek başına yapabileceği üretim ile iş bölümü ve neticesinde her bölümde uzmanlaşma elde edilerek yapılacak olan üretim arasında kıyas yapılamayacak kadar nicelik bakımından üretim farkları meydana gelecektir.⁶ Bu öngörülen durum da toplumların gelişmelerine ve iktisadi açıdan ilerlemelerine önemli derecelerde katkılar sağlayacaktır. Toplumsal ekonominin ilerlemesi, sistemli ve düzenli üretim kadar tutumlu olmak ve lüksten kaçınmak da ilgilidir. Her aile reisi baba, nesillerine sistemlilik, iyi idare, iktisat, tutumluluk, bilinçli harcamayı aşlamayı hedeflemektedir. Bununla doğru orantılı olarak bütün dinler de aynı şekilde lüks düşkünlüğünü ve israfı eleştirmişleridir.⁷

Toplumun bir parçası olan ekonomi, yine toplumun en ilkel dönemlerinden bu yana hiç ayrılmayan bir parçası olan din ile doğal olarak ilişki içinde olmuştur. Toplumların sosyal hayatlarının hemen tüm alanlarına temas eden dinler geçmişten günümüze, ekonomiye de dokunmuş ve onun işlevsel alanlarında etkili olmuştur. Dinler, kendilerine inanan toplumların ekonomik yapılarına, ekonomilerinin şekillenmesine ve ekonominin gidişatına yön vermişlerdir.⁸

Makalede, ekonomi ile din olgularının toplumsal hayatın içinde karşılıklı etkileşim halinde oldukları temelinden hareketle, ekonomi ve din etkileşimi gerçekliğinin İslam dinindeki yeri ve önemi irdelenmektedir. Ekonomi ve İslam dini ilişkisi, İslam dinin infak ve zekât emirleri ile toplum hayatına etkisi ve katkıları Kur'an-ı Kerim'de zikredilen bazı infak ve zekât ayetleri temelinde ve çerçevesinde ele alınıp tartışılacaktır. Sonuçta, infak ve zekât ayetleriyle İslam toplumlarına telkin edilen sosyal yardımlaşmanın, toplumsal ekonomiye ve insani ilişkilere etkilerinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada ekonomi, din ve ekonomi, infak, zekat, sosyal ilişkiler gibi makalede ele alınan konularla ilgili literatür taraması yapılarak onlardan faydalanılmıştır. Bu manasıyla bilgi toplama tekniklerinden belgelerden yararlanma/belgesel tarama yöntemiyle veriler elde edilmiştir. James W. Thompson, "insan geçmişine karşı ilgi duyan ve onun farkında olan tek yaratıktır" demiştir. Belgelerden yararlanma; tarihi, edebi eserlerin ve belgelerin çözümlenmesidir.⁹ Makalenin yazımı öncesinde ve yazım aşamasında araç olarak belgesel tarama veri toplama tekniği kullanılmıştır. Bunda temel hareket noktası, mevcutta bulunan kayıt ve belgelerden veriler elde etmektir. Tarananlar geçmişteki olguların anında iz bıraktığı fotoğraf, film, plak, ses ve video kayıt cihazları, CD'ler, çeşitli araç-gereçler; bina ve heykel gibi kalıntılar; olgular hakkında, sonradan yazılmış ve çizilmiş her türlü mektup, rapor, kitap, ansiklopedi; resmi ve özel yazılar ve istatistikler; tutanak, anı, yaşam öyküsü vb. kayıtlardır. Duverger'in "belgesel gözlem" dediği bu

ları, 2012), 577.

6 Adam Smith, *Ulusların Zenginliği 1*, çev. Metin Saltoğlu (Ankara: Palme Yayıncılık, 2006), 7-8.

7 Frédéric Bastiat, *Ekonomi Görülen ve Görülmeyen*, çev. Ahmet Altundal (İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2016), 67.

8 Karahöyük, "Din ve Ekonomi İlişkisi", 197.

9 İbrahim Arslanoğlu, *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2016), 93.

tekniki, Rummel ve daha birçoğu “doküman metodu” olarak tanımlamaktadır. Best de tekniği, “mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı ve bunların sistemli incelenmesi” olarak ifade etmektedir. Belgesel taramayı yalnızca yazılı belgelerle sınırlayıp “kütüphane araştırması” olarak tanımlayanlar da vardır.¹⁰ İlgili literatür çerçevesinde çalışma konusu ele alınıp çözümlenme, temellendirme, tartışma gibi argümanlarla araştırmanın konusu değerlendirilerek, makale problemin arzu edilen sonucuna ulaşılması hedeflenmiştir.

İslam, kendisine iman eden müminlerinin ekonomik hayatlarına katkılarda ve etkilerde bulunmaktadır. Sadece ibadet konularıyla ilgilenmemekte, bunların yanı sıra müminlerinin toplumsal hayatlarıyla ilgili hemen tüm alanlara temas ettiği ve yön verdiği görülmektedir. İslam dininin insan hayatının bütün alanlarına değinmesinin bir amacı bulunmaktadır. İslam, bütün emir, buyruk ve hayata dair nasihatleriyle bireysel iç huzuru¹¹ ve toplumsal birliktelik ve barışı hedeflemektedir.¹² Toplumsal birliktelik, huzur ve barış adına imkânı olanların, özellikle de maddi zenginlik sahiplerinin ihtiyaç sahibi fakir insanlara ve ihtiyaç hissedilen toplumsal hizmet alanlarına infakta bulunmalarını teklif etmektedir. Toplumsal barış ve kaynaşmaya katkı sağlayan infak erdemi çatısı altında, dinen zengin sayılan müminlerin yılda bir defa kendi özel şartları çerçevesinde, mallarının kırkta birini fakirlere verdikleri zekât¹³ önem arz etmektedir. Ramazan ayında yine zengin müminlerin verdikleri fitir sadakası¹⁴ ve dileyen her müminin maddi imkânlar açısından kendilerinden daha sıkıntılı olanlara ve toplumsal hizmet alanlarına verebilecekleri sadakalar¹⁵ İslam toplumlarının kardeşliklerinin adeta mayası konumunda bulunduğu görülmektedir. İnfak, zekât ve sadakalar, İslam toplumlarında toplumsal ilişkilerin sevgi, güven, saygı, anlayış ve değer verme gibi insani ve İslami faziletler temeline oturtularak yükselmesine vesile olmaktadır. Bu erdemli davranışlar uygulanabildiği nispette, hedeflenen bir toplum modeline doğru ilerlenebilmektedir. İslam dininin, insanlık âleminin huzuru adına hedeflediği bu erdemli toplum modeline ulaşabilmenin vesilelerinden birisi de toplumsal barış ve huzura önemli katkılar sağlayacak olan infak erdemi toplum hayatında temayüz etmektedir.

1. Ekonomiye Genel Bir Bakış

Ekonomi insanoğlunun yeryüzü serüveninde ortaya koyduğu ekonomik içerikli eylemlerinden bir bütünü olarak toplumsal alanlarda meydana gelmektedir. Pareto iktisat, bireyler arası ilişkiler ilmi olup, bundan dolayı iktisadi eylemlerin sosyolojik neticeleri olacağını ifade eder. Fakat bununla birlikte iktisat ilmi, incelemelerini yaparken insanı gerçek mahiyetinin ötesinde onun ve yaptıklarının sosyal boyutunu bir kenara bırakıp, sırf iktisadi davranışları ile incelemeler yapmaktadır.¹⁶ Ekonomik eylem; bireyin kaynaklar üzerindeki hâkimiyetinin temel meyli içinde ekonomik gayelere matuf olarak barışçıl olarak tatbik edilmesidir. Rasyonel ekonomik eylem ise; düşünülerek ve planlanarak ortaya konulan eylemlerdir. Ekonomik eylemin bu tanımlarının yanı sıra, modern bir ticari girişimin kar amaçlı icra ettiği girişimsel faaliyetler olarak da ele alınmalıdır. Ekonomik eylemlerle cansız varlıklardan elde edilen kazanımlara fayda, insan-

10 Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler* (Ankara: Nobel, 2017), 229-230.

11 Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), 5/300.

12 el-Ankebut 29/45.

13 Abdullah Bin Mahmud Bin Mevdud El-Mevsili, *El-İhtiyar Li-Talili'l-Muhtar* (Şam: Daru'l-Kuba, 2004), 1/149.

14 El-Mevsili, *El-İhtiyar Li-Talili'l-Muhtar*, 1/180.

15 el-Bakara 2/254; Buhârî, Zekât, 30.

16 Mehmet Eröz, *İktisat Sosyolojisine Giriş* (İstanbul: Ötüken, 2014), 166.

lardan elde edilen kazanımlara ise hizmet denilmektedir.¹⁷ Bu faydalar ve kazanımlar insanlık tarihinin seyri boyunca çok çeşitli şekillerde tezahür etmişlerdir.

İnsanlar ve toplumlar en eski çağlardan bu yana, ismini kullanmamış olsalar da iktisat veya diğer adıyla ekonomi ile her zaman birlikte olmuşlardır. Bir beden ve ruhtan yaratılmış olan insan daima bu ikisinin ihtiyaçlarını karşılamak ile baş başa kalmıştır. Bedensel ihtiyaçları olan yeme, içme, giyinme ve barınma gibi birçok maddi ihtiyacını ekonomik varlıklarıyla çözümlenmiştir. Bütün bu ihtiyaçlar, bireyin ve toplumun ekonomik gelişmişliği ve imkânlarının ulaştığı noktaya göre bir seviyede tatmin edilebilmektedir. Her birey ve toplum da fitri olarak sahip olmak istediklerinin her zaman daha iyisini ve üstününü elde etmek istediğinden dolayı, ekonomiye önem vermiş ve bu alanda ileri seviyeleri yakalayabilmek için planlamalar yapmış ve gayret sarf etmiştir.

Antik çağlarda insanlar yaşamak için tüketmek, tüketebilmek için de mutlaka bir şeyler üretmek zorundaydılar. Bu amaçla hayatlarının devamı adına tabiatta var olan bitkilerden toplayıcılık yoluyla ve hayvanlardan da avlanma yoluyla ekonomik kazanç elde ediyor ve yaşamlarını devam ettiriyorlardı. Farklı coğrafyalarda yaşayan topluluklar tarım faaliyetleri ile geçimlerini sağlıyorlardı. Mesela Babillilerden gelen kalıntılarda, yapılan hububat hasadının gelir gider hesabı yapılmış ve ekonomik hesaplamalara dair insanlık tarihinin ilk yazılı verileri günümüze ulaşmıştır. Yunan toplumunda Platon ve Aristoteles gibi filozoflar temel iş ve iktisadi yönetim meseleleriyle ilgili gözlemler yapmışlar, devleti ve milleti oluşturan ailelerin yaşanılan toplum hayatı içerisinde refahının sağlanması gerekliliğine işaret etmişlerdir. Bunun sağlanmasının da maddi bir karşılığının ve bileşeninin olduğuna ve bir amaç değil toplumun ve devletin huzuru ve refahı için bir araç olduğuna vurgu yapmışlardır. Yunan filozoflarının iktisadi düşünceleri Hıristiyan ve İslam toplumlarında da etkili olmuştur. Ortaçağ Hıristiyan âleminde Skolâstiklere göre bir Hıristiyan'ın vecibesi; muhtaç duruma düşen kimselere yardım etmek ve onları sömürmemek ya da faiz alarak durumlarını daha da kötüleştirmemektir. Faizin uygun bulunmadığı antik ve orta çağ ekonomileri, neredeyse tamamen durağandı ve yıllarca büyük değişiklikler olmadan kendilerini yeniden üretecek şekilde yönetilmişlerdi. 16. ve 18. yüzyıllar aralığında Avrupa'da kuruculuğunu ve öncülüğünü Adam Smith (1723-1790)'in yaptığı, ulusların zenginliğini hedefleyen merkantilizm ekonomik düşüncesi hüküm sürdü. Dünyanın her yerinde ticari kaynaklara ulaşılacak, bunun için koloniler oluşturulacak ve ithalattan daha çok ihracat yapılarak insanlar ve ulus devlet zengin edilecekti.¹⁸

Kapitalizm ve güçlü olanın fakir ve zayıf olanı sömürsü şeklinde formüle edilen sömürgecilik düzeni 17. yüzyılın başlarından itibaren tesis edilmişti.¹⁹ Avrupa devletleri kendi ekonomik refahlarını artırmak amacıyla, bu sömürgeci anlayış çerçevesinde ulaşabildikleri kadarıyla dünyanın dört bir tarafında, ülkeleri adına sömürülecek yeni coğrafyalar keşfetmişlerdi. O zamanlardan bugüne kadar keşsettikleri bölge topraklarını kendi ülkelerinde kullanacakları ham madde ve insanlarını da beden gücü ve Hıristiyan misyonerliği kültür emperyalizmi çerçevesinde dini,

17 Max Weber, *Ekonomi ve Toplum*, çev. Latif Boyacı (İstanbul: Yarın Yayınları, 2012), 1/175-181.

18 Heinz D. Kurz, *İktisadi Düşünce Tarihi*, çev. Hüsnü Bilir - Ekin Değirmenci (Ankara: Heretik Yayınları, 2017), 16-28.

19 Emre Çalışkan, "İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü: Doğu Hindistan Şirketi, Kraliyet Afrika Şirketi, Virginia Şirketi Örnekleri", *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi* 6/2 (2022), 107.

kültürel ve eğitimsel anlamda sömürmektedirler.²⁰ Oraların bütün zenginliklerini kendi ülkelerine taşımaktadırlar. Bölge halklarını en iyi ihtimal olmak üzere, karın tokluğuna mahkûm bir hayata mecbur bırakmaktadırlar. Sömürülen bu ülkelerde halen, bu sömürü ekonomisinin izleri bulunmaktadır.²¹

Ulus devletlerin sermayeyi ve zenginliği belli ülkelerde ve kesimlerde biriktirme şeklindeki düzenleri kapitalizm ve sömürgecilik anlayışlarına karşı, Hıristiyanlık temeline dayanan ve ilk olarak İngiliz devlet adamı Thomas More (1478-1535)'un Ütopya adlı eserinde yer verdiği komünist ve sosyalist toplumlar fikri ortaya atılmıştı. Bu fikir daha sonra Fransa'da Henri de Saint-Simon ve bazıları tarafından savunulmuştur. Fakat bu görüşün tarihte en keskin savunucusu ve teorisyeni 19. yüzyılda yaşamış olan Karl Marx (1818-1883)'tır. Marx, sermayenin sahipleri ve sermaye ile emek arasında haksızlıklardan ve sömürüden kaynaklanan çatışmalara değinir. Neticede, kapitalizm ve onun efendileri toplumsal zemini kendilerinden sonraki kaçınılmaz duruma hazırlamış ve yerini sosyalizme/komünizme bırakmak zorunda kalmışlardır.²² Karl Marx'ın teorisini dayandırdığı kural şu şekilde özetlenebilir: Her toplumun tarihi, yalnızca işçi ile patron, köle ile efendi arasında cereyan eden sınıflar arası bir mücadele tarihidir. Bunun için de toplum ister istemez iki hasım sınıfa ayrılmıştır. Kapitalistler ve işçiler. Fakir kimseler ile işçiler (proletarya) aynı sınıfta bulunurlar. Engels, "nasıl Darwin canlılar dünyasındaki köken ve gelişim kanununu keşfetmiş ise, Marx'ın da tıpkı onun gibi insanlık tarihindeki köken ve gelişim kanununu ortaya koymuş olduğunu" ileri sürer. Marx şöyle demektedir: "Sınıflı ve sınıf çatışmalı eski burjuva toplumunun yerini öyle bir toplum alacaktır ki, bu toplumda her ferдин hür gelişmesi, bütün herkesin hür gelişmesinin şartı olacaktır."²³ Marx, sosyal hayatta eşitlik merkezli bu dünya görüşünü, kapitalist üretim ve sermaye birikim şeklinin ve kapitalist mülk edinme sisteminin emekçilerin, çalışanların mülksüzleştirilmesi ve adeta bir köle gibi sermaye sahiplerinin gelirlerini artırmak için çalıştırılmaları şeklindeki hayat anlayışlarına karşı geliştirmiştir.²⁴

Marx'ın savunduğu ve fertlerin ve devletin gelişimini birlikte hedeflediği sosyalizm/komünizm kapitalizme karşı dünyanın değişik bölgelerinde taraftar topladı ve devletler çapında hayata geçirildi. Fakat netice hiç de Marx'ın arzu ettiği gibi ferдин ve devletin birlikte ilerlemesini sağlayamadı.²⁵ Komünist ülkelerde halk ve devlet beraberce huzuru ve mutluluğu yakalayamadılar.²⁶ Ve halen dünyada, dünya çapında olmak üzere devasa sermayeleri elinde bulunduran zengin bireylerin ve dünyayı yöneten zengin ve güç sahibi devletlerin yönlendirdiği kapitalist bir ekonomi sistemi dünya genelinde kendini göstermektedir.²⁷

Yukarıda zikredilen kapitalist ve sosyalist sistemlerin her ikisi de ekonomik olarak materyalist bir dünya görüşüne sahiptirler. İslam'ın neşet ettiği Mekke ve çevresi ticaret merkezi konumunda olması, İslam Peygamberi'nin küçüklüğünden itibaren ticaretle meşgul olması gibi etkenler-

20 Çalışkan, "İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü", 110.

21 Çalışkan, "İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü", 119.

22 Kurz, *İktisadi Düşünce Tarihi*, 61, 62.

23 İbrahim Muhammed İsmail, *Çağdaş Ekonomik Doktrinler ve İslam*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990), 36, 37.

24 Karl Marx, *Kapital*, çev. Alaattin Bilgi (Ankara: Sol Yayınları, 2009), 1/738.

25 Alan Charles Kors, "'Sosyalizmden Sonra' Olabilir mi?", *Liberal Düşünce Dergisi* 33 (2006), 12-16.

26 Anthony Giddens, *Sosyoloji*, ed. Cemal Güzel, çev. Hüseyin Özel vd. (İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012), 899, 900.

27 Şahabettin Güneş, "Global Kapitalizm Üzerine Bir Değerlendirme", *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2003), 21-24.

le İslam'ın iktisadi anlayışı dinin Kur'an ve sünnet kaynaklı telkinleriyle kısa sürede topluma hâkim olmuştur.²⁸ İslamiyet'in her meselede olduğu gibi ekonomi konusunda da materyalist olmayan düalist bir dünya görüşü vardır. Bakara suresi 200-201. ayetlerde "Ama insanlardan öyleleri vardır ki, "Ey Rabbimiz bize bu dünyada ver" diye dua ederler. Böyle bir kimsenin ahretten hiç nasibi yoktur. İnsanlardan öyleleri de vardır ki, "Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru" derler."²⁹ İfadesini bulduğu şekliyle İslam dünya ve ahiret kazancını hedeflemektedir. Çünkü toplumlar iktisadi, sosyal, maddi, manevi ve kültürel bir bütünlük içinde gelişirler. İslam iktisadi diğerlerinin aksine dünya ve ahiret temelinde ele alınmakta, iktisadi faaliyetler ahlaki prensiplerle şekillenmektedir. İslam'da mülkiyet hakkı vardır ve milli gelirin adil olarak dağılımı esasına dayanmaktadır.³⁰

2. Din ve Ekonomi

Modernleşme kuramları dinin siyasal ve iktisadi sahalar da içinde olmak üzere, başka kurumsal yapılardan ayrışacağını iddia etmekteydi. Bu kuramlara göre, din toplumsal alanlarda etkinliğini yitirmekte ve özelleşmektedir. Bu düşüncelerle dinin etkin olduğu noktalarda dahi etkisi inkâr edilmektedir. Fakat yaşanan gelişmeler iktisat sosyolojisi ile dini değerlerin etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Yaşanılan sosyal hayatın içinde dinin iktisadi boyutları bulunmaktadır. Din hayatın tam da ortasında grupların, toplumsal ilişkilerin, güç organizelerinin ve iktisatla ilgili boyutları olan siyasal olayların dokusunun bir kısmında varlık göstermektedir.³¹

İnsanın yaratılışı gereği fitratında var olan sahip olma isteği, dünya hayatında sıkıntısız bir ömür sürebilmek için birçok hikmetlere binaen ona verilmiştir.³² Bu fitri yapıdan dolayı insanlar ve toplumlar daima hep bir şeylere sahip olma isteği ile hayatlarını devam ettirmektedirler. Bu doğal istek, başkalarının hak ve hukukuna zarar vermediği ve onları yok saymadığı sürece makul ve yerinde bir istek olarak kalmaktadır. Fakat insanlar ve toplumlar insani ve vicdani erdemlerini kaybederek, her şey benim olmalı düşüncesiyle, sahip olma gayretine girdiklerinde başkalarının hak ve hukuklarını hiçe saymaktalar ve onları ekonomik, dini, kültürel ve manevi olarak sömürmektedirler.³³

Kapitalist düzen içerisinde insanların ve toplumların var olmaları ve varlıklarını devam ettirebilmeleri alabildiğine ve gücü yettiği kadar çok şeye sahip olmalarına bağlı olduğu telkin edilmektedir.³⁴ Bu bakış açısıyla günümüzde insanlara ve toplumlara sahip oldukları maddi zenginliklerine göre değer verilmektedir. Fakat asıl olanın her şeye 'sahip olmak' değil eldekilerle birlikte ve toplumsal paylaşım ile var 'olmak'/'olabilmek' olduğu günümüz materyalist toplumlarında daima göz ardı edilmektedir. Oysa insanlık tarihine damga vurmuş ve insanlık âlemine

28 Onur Ceruz, "İslam Ekonomisinde Uluslararası Ticaretin Yeri ve Katılım Bankalarında Uluslararası Ticaretin Finansmanı", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 7/3 (2019), 40.

29 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 1/311.

30 Sabahattin Zaim, "İslam ve İktisadi Nizam", *Eskiye* 18 (2010), 111.

31 Robert Wuthnow, "Din ve İktisadi Yaşam Çalışmalarında Yeni Yönelimler", çev. Esmâ Gültivin Gür Omay vd., ed. Neil J. Smelser - Richard Swedberg (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013), 169-170.

32 Âli İmrân 3/14.

33 Çalışkan, "İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü", 108.

34 Hüsnîye Canbay Tatar, "Din ve Kapitalizm", *Istanbul Journal of Sociological Studies* 45 (2012), 162-165.

insani erdemleri yakalama adına büyük dersler veren Buda ve İsa gibi büyük rehberler insani tekâmülün üst basamaklarına, ancak her şeye sadece kendisi olarak bencilce sahip olma arzularından kurtularak ulaşılabilineceğini bildirmektedirler.³⁵ İşte burada insani genel erdemler ve asılları itibariyle Yahudilik ve Hıristiyanlık, özellikle de İslam dininin hâlihazırdaki uygulamalarıyla insanlar arası hukukta karşılıklı hak ve özgürlüklere saygılı olunması telkinlerinin önemi ortaya çıkmaktadır.³⁶ Bunun yanı sıra İslam, maddenin esiri olmama, mana âlemini terk etmeme, dünya ve dünyalıklar için ahiret kazanımlarını bir kenara bırakmama manasında züht olarak tarif edilen bir yaşam felsefesini ifrat ve tefrite düşmeden takva bağlamında inananlarına telkin etmektedir.³⁷ Tabi ki bu öğretiler insanların ve toplumların ekonomik kazançlarını sağlarken de karşılıklı haklara dikkat etmelerini gerektirmektedir.³⁸

İslam dini, insan ve toplum hayatının hemen her alanında kendisine inananlara rehberlik etmekte ve düzenlemeler yapmaktadır. İslam dini sadece kulun Allah ile olan ibadet ilişkilerini düzenlemekte, aynı zamanda insanların toplumsal alanlarda birbirleriyle olan bütün ilişkilerine de yön vermektedir. Bu kabilden olmak üzere, ekonomik olarak insanın ve toplumun ticari hayatının nasıllığına, sınırlarının neler olması gerektiğine ve alışveriş yaparken nelere dikkat edilmesi gerektiğine vurgular yapıp insani ve vicdani kurallar koymaktadır.³⁹ İnsan eylemlerinin çoğunluğunun temelinde mantık ve akıl yürütmenin ötesinde duygular konumlanmaktadır. Ekonomik olarak yönlendirilmemiş eylemler bunlardandır. Bireyler akıl ile maddesel planda izah edilemeyen hususlarda eyleme sevk edilse de bunları mantık çerçevesinde belli bazı standartlara bağlamak istemektedir.⁴⁰ Müslüman bir birey de karşılıksız ve duygusal bir eylem olarak ortaya koyduğu ekonomik bir faaliyet olan infak eylemini karşılığında cennetti kazanma⁴¹ mükâfatı ile mantıksal bir temele oturtmaktadır.

Bazı toplumsal yapıların dini hayatlarında, dünyaya meyil ve onun en mühim anahtarı olan ekonomi dışlanmakta ve yok sayılmaktadır. Bu durumda din ile ekonominin çatışmasından kaçınmanın bir yolu da mistisizm olmaktadır. Bu yaklaşımla hareket eden mistik kendi benliğini bir kenara bırakmakta ve karşısına çıkanlara elindekilerle daima yardım ederek dünyadan uzaklaşmakta ve inandığı değerlere bağlılığını sınırsız bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴² Fakat İslam dinin ekonomiye bakışında böyle bir mistik yaklaşım telkini zaruri olarak yoktur. Dinen zengin sayılan kişinin, ihtiyaç fazlası malından kırkta bir oranında, yılda bir defa zekât verme mecburiyeti vardır. Dileyen de istediği kadar ekonomik yardımda bulunabilir, buna da bir kısıtlama getirilmemiştir.⁴³

35 Erich Fromm, *Sahip Olmak Ya Da Olmak*, çev. Aydın Arıtan (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 35.

36 el-Maide 5/32.

37 Erhan Yetik, "Hz. Muhammed (s.a.v)'in Zühd ve Takvası", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1993), 127-128.

38 el-Bakara 2/188.

39 el-Mutaffifin 83/1-6, el-Bakara 2/275.

40 Vilfredo Pareto, *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*, çev. Merve Zeynep Doğan (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005), 27.

41 el-Bakara 2/110.

42 Max Weber, *Sosyoloji Yazıları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), 424.

43 el-Enfâl 8/3.

Alrifai,⁴⁴ İslam finans sistemiyle ilgili şunları düşünmektedir: “İslam, kendisine inananların finansal hayatlarına şekil vermiştir. Bu bağlamda, uygulamada emrettikleri ve yapılanlarla birlikte kendine mahsus bir finansal sistem geliştirmiştir. İslami finans, kaynağı Kur’an, sünnet, icma, kıyas ve ictihad olan ve finansal sistemin İslam hukukunun bütününe göre işlediği ekonomik bir sistemdir. İslami finansta, Kur’an ile Allah, Sünnet ile Hz. Muhammed ve icma, kıyas ve ictihad ile de Kur’an ve Sünnetin uygunluğu çerçevesinde İslam âlimleri toplumsal ekonomiye rehberlik etmektedirler. İslam’da ekonomik faaliyetler sınırlandırılmamış bunun yerine topyekûn bir tarzda topluma fayda sağlayacak faaliyetlere yönlendirilmiştir. Yani İslam, arz ve talebin hükümet tarafından değil serbest piyasa tarafından belirlendiği serbest pazar ekonomisine izin verir. Aynı zamanda spesifik yasalar ve etik ilkeleri uygulayarak piyasa mekanizmasının işleyişini yönetir ve sistemin herkesin yararına sorunsuz işlemesine yardım eder. İslam ekonomik piyasa adına uyguladığı yasalarla toplumda sosyal adaleti tesis etmeyi hedefler. Bunun için İslam, emeksiz kazanç olan faizi yasaklar, paylaşılmış riski destekler, zekât ve sadakalar isteyerek ekonomide sosyal adaleti sağlamaya çalışır.”⁴⁵

İslam dininin genel manada, ekonomik imkânları olarak iyi durumda olan zengin Müslümanların ekonomik durumu sıkıntılı olup başkalarının yardımına muhtaç konumda olan fakir Müslümanlara maddi yardım amaçlı emrettiği infak,⁴⁶ İslam toplumlarında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayan önemli bir uygulamadır. Pareto’nun açıkladığı üzere insan ekonomik içerikli eylemlerini akli ve mantıki bir temele dayandırmak istemektedir. Ekonomik bir eylem olan infakın akli temellendirilmesinde de Müslümanların imanları ve ahiret hayatında elde edecekleri sonsuz nimetler bulunmaktadır. Bu genel yardımlaşma nasihatinin alt dalları olarak yılda bir defa zorunlu olarak verilen zekât⁴⁷ ve genel olarak verilmesi nasihat edilen sadakalar⁴⁸ toplumsal ekonomiye adalet temelinde yön verirken, insanlar arası kardeşlik duygularıyla gelişmesi gereken olumlu sosyal ilişkilere katkı sağlamaktadır. İslam dininin, müminler toplumunun ve bireylerinin ekonomik hayatında bu tarzda, yani insanların ve toplumsal sistemin takdirini toplayan bir şekilde yönlendirmeler yapması, sadece toplumsal ekonomiye değil, aynı zamanda Müslümanlar toplumunun, insanlar arası sosyal ilişkilerine de olumlu katkılar sağlamaktadır.

İslam dini toplumsal ekonomi konusunda adalet temelli bir taksimat hedeflemektedir. Nitekim Haşr suresi 7. ayette; “Allah’ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey’ olarak verdikleri, Allah’a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir”⁴⁹ ifadesini bulduğu şekliyle İslam sermayenin tabana yayılmasını amaçlamaktadır. İslam ekonomik adaletin yanı sıra topluma cömert olmayı ve israf etmemeyi de tavsiye etmektedir. Nitekim bu hususta da İsrâ suresi 29. ayette; “Eli sıkı olma, ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin”⁵⁰ buyrulmaktadır. İslamiyet’te toplumda

44 Tarık Al Rifai: Türkiye Doğu Avrupa’dan Orta Asya’ya hakim olacak haberi - FinansGündem.com (finansgundem.com)

45 Tariq Alrifâi, *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem* (Ankara: Buzdağı Yayınevi, 2017), 148-150.

46 el-Bakara 2/3, 195, 215, 219, 254, 261, 262, 264, 265, 267, 270, 272, 273, 274.

47 el-Bakara 2/43, 110, 177; el-A’râf 7/156; el-Hac 22/41; el-Mü’minûn 23/4; Lokmân 31/4.

48 el-Bakara 2/262, 264; en-Nisâ 4/114.

49 Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 5/284.

50 Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 3/476.

gelir dengeleri politikası başlangıçtan beri bulunmaktadır. Bu bağlamda genel ismiyle infak ve özelde de zekât müessesesi, Müslümanların önceki devlet geleneklerinde devlete gelir sağlayan ve toplumun fakir ve muhtaçlarının gözetilmesine vesile olan ekonomik ve sosyal boyutlu bir ibadettir.⁵¹

3. Psiko-Sosyal Boyutlarıyla İslam'da 'İnfak' Erdeminin Ekonomiye ve Toplumsal İlişkilere Katkıları

Sözlükte “nfk” fiili “tükenmek, bitmek, harcamak” manalarına gelip ‘yiyeceği bitmek/parayı harcamak’ örneklerindeki gibi kullanılır. “İnfak” kelimesi de ‘bir malı iyilik adına hayır yerlerinden birine harcamak’ anlamında “nfk” kökünden türetilen mastar bir isimdir.⁵² Dinî-ahlâkî bir terim olarak genellikle “Allah’ın hoşnutluğunu elde etme amacıyla kişinin kendi servetinden harcama yapması, muhtaçlara aynî ve nakdî yardımda bulunması” demektir. Bu bakımdan infak, farz olan zekâtı ve gönüllü olarak verilen her çeşit hayrı içermektedir.⁵³

Geniş manasıyla infak ve onun alt başlıkları olarak kapsam alanı içinde olan zekât ve sadakalar, İslam toplumlarında bireyler arasında sadece iyilik hedeflenerek yapılan ve hiçbir şekilde karşılıklı çıkar ve menfaat beklentileri olmadan eda edilen bir yardımlaşma organizasyonunun, toplumda düzenli olarak icrasına katkıları sağlamaktadır. İfa edilen bu bilinçli ve sadece inanç ve iyilik temelli yardımlar, toplumun bireyleri arasında sevgi, saygı, güven, değer verme, hoşgörü, anlayış gibi insani ve İslami erdemlerin oluşmasına, yerleşmesine ve pekişmesine destek olmaktadır. Toplumsal huzur ve barış adına meydana gelen bu olumlu gelişmelerin yanı sıra, zengin ve fakir müminler arasında samimi bağlar oluşmaktadır. Maddi imkân ve farklılıklar nedeniyle toplumda çatışmalara sebebiyet verebilecek olan fakir ve zengin sınıflar arasında bağlar kurulmakta ve fakirlerin zenginlere ve onların mal varlıklarına hasetle değil de sevgi ve gıpta duygularıyla bakmaları, zenginlerin de fakirlere onların durumlarına anlayış ve sevgiyle yaklaşmaları sağlanmaktadır.⁵⁴

3.1. İnfak Ayetlerinin Toplumsal İlişkilere Yansımaları

İslam dininin, kişinin hayatında bireysel etkilerde bulunan buyruklarının yanı sıra, toplumsal alanlara temas eden birçok nasihati ve uygulaması da bulunmaktadır. İnfak ve onunla birlikte aynı türden olmak üzere zekât ve sadakalar, işte bu toplumsal alanlara temas eden yaşamsal buyruklardır. İslam dininin genel bakış açısına göre rızık elde etmekte asıl olan, bireylerin çalışıp alın terleri ile kazanmalarıdır. Bu durum İslam dininde ayetlerde⁵⁵ ve hadislerde⁵⁶ daima ön plana çıkarılarak övülen bir durum olmuştur. Fakat bununla birlikte insanların, o toplumun imkânlarından istifade edebilmeleri adına kendi çalışmalarına rağmen maddi durumları iyi olmayanlara yardım edilmesi teşvik edilmektedir.⁵⁷ Şu bir hakikat ki, insanların rızık elde etmekteki

51 Zaim, “İslam ve İktisadi Nizam”, 112.

52 İbrahim Mustafa vd., *El-Mucem'ül-Vasit* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 942.

53 Mustafa Çağrıcı, “İnfak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000), 22/289.

54 Ayhan Kaya, “Teorik ve Pratik Açıdan İnfak ve İsar Ahlakı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013), 313-316.

55 en-Necm 53/39, 40.

56 Buhârî, Zekât, 50; Buhârî, Büyû, 15; Ebû Dâvûd, Zekât, 45.

57 Çağrıcı, “İnfak”, 22/290.

kapasiteleri, imkânları, fırsatları, hayatta görülen net bir gerçeklik olarak bilinmektedir ki her zaman ve herkes için aynı olmamaktadır. İşte bu gerçeklikten ve birçok hikmetlerinden dolayı İslam dininin toplumsal sistemi içerisinde, müminleri birbirlerine samimiyetle kenetleyecek olan infak nasihat edilmiştir. İnfak ve türevleri, İslam dininin insanlık tarihinde varlığını göstermesinden günümüze kadar İslam toplumlarında toplumsal alanlardaki yerini her zaman sarsılmaz bir erdem olarak almıştır.⁵⁸

3.1.1. Sahip Olunandan Vererek Başkasını Düşünebilme

Geleneksel toplumların ve onların sosyal hayatında amir ve etken konumda olan dinlerin hayat felsefelerinde birlik, beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma ve biz vurgusu yapılmakta ve sonuç olarak toplumsal alanda yansımaları görülmektedir.⁵⁹ Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ öncelikle mutlak olarak infak edilmesinden bahsetmektedir. Yani herhangi bir kayda bağlı olmayan, şartları ve kuralları bulunmayan ve mümin bir kulun az ya da çok kendi sahip olduklarından infak etmesi nasihat edilmektedir. Allah Teâlâ Bakara suresinde: “(Onlar) gabya iman ederler, namazı kılarlar, kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar”⁶⁰, Hz. Peygamber de “Her Müslüman'ın sadak vermesi gerekir”⁶¹ buyurarak, müminlerin vazgeçilmez bir vasfı olarak infak gibi insani bir erdeme vurgu yapmaktadırlar. İnsanların farklı maddi imkânlarla sahip oldukları bir yaşam ortamında, maddi açıdan ihtiyacı olanların sıkıntılarının giderilmesi, ancak infak gibi insani erdemler sayesinde olacak ve toplumsal ilişkilerde huzura yansımaktır. İnfak sayesinde, Allah'a inanan ve iman eden her mümin, gerektiğinde kendisinin çalışıp alın teri dökerek kazandığı ve işin aslı itibarıyla Allah'ın Rezzak ismi ile nasip ettiği servetinden, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları dışında da ihtiyaç duyulan toplumsal alanlara ve ihtiyaç sahibi müminlere de harcamaktadır. Harcama Allah'ın rızasına uygun olacaktır. Bu da kişinin kendisi, ailesi, yakınları ve diğer ihtiyaç sahipleri için yapacağı harcamaları, vakıf, tesis, hayrat ve benzeri yatırımları kapsamaktadır.⁶² Bütün bunlar, İslam toplumlarında dinen zengin olanların ve imkânları nispetinde yardım yapanların, toplumsal çapta ve bireyler planında yardımlaşmanın yaşanmasına katkıları olarak görülmektedir. Neticede müminler arasında birlik, sevgi, saygı ve kardeşlik duygularının gelişmesine katkı sağlamaktadır.

3.1.2. İnfak'ın Sosyal Çevrede Temas Ettiği Bireyler

Toplumsal birliktelik ve İslam dininin telkin ettiği din kardeşliğinin en yakın çevreden başlamak üzere temin edilip pekiştirilerek, özel daireden en genele doğru yerleştirilebilmesi adına, Yüce Allah infakın nerelere yapılacağını ifade etmektedir. Bunun ifadesini Bakara suresinde şöyle buluyoruz: “Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: ‘Harcayacağınız mal, ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.”⁶³

58 Kaya, “Teorik ve Pratik Açıdan İnfak ve İsar Ahlakı”, 311-315.

59 Mehmet Süheyl Ünal, “Bireycilik ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 224-227.

60 el-Bakara 2/3.

61 Müslim, Zekât, 55.

62 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/72.

63 el-Bakara 2/215.

Bir toplumda insanlar arasında yerleştirilecek olan erdemlerin ve davranış kalıplarının köklü bir şekilde yerleştirilebilmesi, onların öncelikle toplumun en küçük yapı taşı olan ailede harekete geçirilmesi ile daha etkili olabilmektedir. Ayetin kapsamı kendi lafzı içinde düşünüldüğünde, yakın çevreden başlanılan yardımların, uzak çevreye doğru bütün müminleri ve hatta Allah'ın ihtiyaç sahibi bütün kullarını kapsayacak şekilde geniş bir alana yani insanlık âlemine ulaştırılması ifade edilmektedir. İnfakın başlangıcı hususunda Hz. Peygamber şöyle buyuruyor; "Kişinin ailesi için yaptığı harcama da sadakadır."⁶⁴ Bir insan doğal olarak yakın çevresindeki insanlarla daha fazla birlikte olmakta ve daha çok ilişki ve iletişim halinde bulunmaktadır. Bu nedenle, ayette insanın yardım yapacağı ilk kişiler olarak, daha sık karşılaşacağı ve beraber olacağı insanlar zikredilmektedir. İslam'ın genel öğretilerinin vurguladığı kadarıyla, müminler Allah'ın emirlerini öncelikle sırf Allah emrettiği için yaparlar. Fakat bunun hikmetleri, bireye ve topluma faydaları emrin samimiyetle ve kimseden bir menfaat beklentisi olmaksızın yapılmasından sonra düşünülebilir. Burada da yakından uzağa doğru yardım, Allah'ın emri olduğu için yapılmaktadır. Fakat bu faaliyet samimiyetle yerine getirildiğinde; anne-baba ve çocuklar, akrabalar, komşular, arkadaşlar, sokakta ve mahallede beraberce yaşayanlar için karşılıklı sevginin vesilelerinden olmaktadır. Neticede yardımlaşmada taraf olanlar (verenler ve alanlar) arasında sevgi, saygı, birlik, kardeşlik gibi duyguları pekiştirerek bütün toplumsal alanlarda sosyal ilişkilerin insani ve İslami olarak arzu edilen hakkaniyetli bir çerçevede devam etmesine katkı sağlamaktadır. Ayet müminler için zorunlu olan zekât ve fitir sadakasının yanında gönüllü olarak verilen bütün sadakaların yakından başlamak üzere verilmesine düzenleme getirmektedir.⁶⁵ Sevgi ve kardeşlik bağları bu vesilelerle pekişen bir toplumun sosyal ilişkiler ağı da iyiliklerle sarıldığı gibi kötülüklerden de uzaklaşmış olmaktadır.

3.1.3. Karşılıklı Toplumsal Sevgi Adına, Karşılıksız Yapılan Yardım İnfak

Yapılan yardımların ve iyiliklerin, iyilik yapılan insanların gönlünde yer edinebilmesi ve karşılıklı samimi sevgi ve beraberliğe vesile olabilmesi için söz konusu yardımlar sadece Allah rızası gözetilerek verilmelidir. Kesinlikle yardım görenlerden bir menfaat beklentisi olmamalıdır. Yine Bakara suresinde bu hususta şöyle buyrulur: "Mallarını Allah yolunda harcayan, sonra da harcadıklarının arkasından başa kakıp incitmeyenler için Rablerinin katında özel karşılık vardır. Artık onlar için korku yoktur, onlar üzüntü de çekmeyeceklerdir."⁶⁶ Başka bir ayette yine şöyle geçmektedir; "Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını insanlara gösteriş yapmak için harcayan kimse gibi sadakalarınızı başa kakmak ve incitmek suretiyle boşa gidermeyin."⁶⁷ Bir nasihatlerinde Hz. Peygamber de şöyle buyurur; "Üç şey vardır ki onları yapan kimse imanın tadını almış olur; Allah'tan başka ilah olmadığına inanarak, bir olan Allah'a kulluk etmek; malının zekâtını gönül rızasıyla, içine sinerek ve her sene düzenli olarak vermek..."⁶⁸

Yapılan yardım ve infakın her açıdan değer bulabilmesi ve toplumsal kaynaşmaya, sevgiye, kardeşliğe, birlikteliğe vesile olabilmesi için yardım yapılan kişi incitilmemeli ve ondan bir karşı-

64 Buhârî, Meğâzî, 12.

65 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 1/335.

66 el-Bakara 2/262.

67 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 1/417.

68 Ebû Dâvûd, Zekât, 5.

lık beklenilmemelidir. Karşılık sadece yaratan ve rızık veren Allah'tan beklenmelidir. Yardım sadece Allah rızası için yapılır, dünyalık menfaatler gözetilmez, muhtaç olan kişi incitilmezse harcayanın malına kazanç sağlar ve ona sevap kazandırır. Menfaat ve gösteriş için yapılan bir infakın neticesinde ancak kişi malını kaybeder ve sevap da kazanamaz.⁶⁹ Yardım yapan kişinin yardımlarını başa kakması ve fakiri incitmesi yapılan yardımın Allah katında sevapsız kalmasına sebebiyet verecektir.⁷⁰ İnfakın toplumsal birliktelik, huzur, barış, sevgi, kardeşlik gibi güzelliklere vesilesi olabilmesi için fakirler, yoksullar, ihtiyaç sahipleri yardım yapan zenginler tarafından hor ve hakir görülmemeli, küçük düşürülmemeli, hafife alınmamalı, değersizleştirilmemelidir. Malın gerçek sahibinin ve onu verenin Allah olduğu unutulmadan ve fakirlerin konumunda zenginlerin de olabileceği ihtimalinin her zaman var olduğu unutulmadan hareket edilmelidir. Başa kakılmadan, incitme olmadan, menfaat beklenilmeden verilen yardımlar ve yapılan bütün infaklar peşinden infakı yapana malında bereket ve ahiret için sevap getirir.⁷¹ Fakire bir rahatlama ve huzur getirir. Topluma ve toplumsal ilişkilere, zenginler ve fakirler arasında sevgi bağlarının oluşması vesilesiyle huzur ve esenlik getirir.⁷²

3.1.4. Hedeflenen İnfak; Malın İyisinden ve Fakirin Gönlünde Yer Edinen

İhtiyaç sahibinin kalbinde yer edinebilmesi ve toplumsal ilişkilere olumlu katkılarının olabilmesi adına, infak esnasında dikkat edilmesi gereken hususlardan bir tanesi de infak edilecek malın verilecek kişi tarafından hoşlanılarak alınabilmesidir. Bu hassasiyet gözetilerek yapılan yardımlardan istenilen güzellik hâsıl olmuş olacaktır. Bu hususu Yüce Allah Bakara surisinde şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin. Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz adi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki, Allah zengindir, bütün iyilik ve güzellikler O'na mahsustur.”⁷³ Hz. Peygamber de şöyle buyurur: “...zekât olarak yaşlı, uyuz, hasta, çelimsiz ve sütü az olan hayvanı vermeyip, mallarınızın orta hallisinden vermek. Çünkü Allah, sizden malınızın en iyisini istemedi; fakat en kötüsünü verin diye de emretmedi.”⁷⁴

Buradaki infakı zekât olarak yorumlayan İslam âlimleri ‘iyiden verme’ emrini vaciplik ifade eder şeklinde anlamışlardır. Buradaki infakı gönüllü olarak verilen sadaka olarak anlayanlar ise ‘iyiden verme’ emrini tavsiye olarak algılamışlardır.⁷⁵ Mehmed Vehbi Efendi buradaki infakı zekât olarak değerlendirir ve iyiden vermenin ise, güzel ve makul olan veya helal olan manasındadır der.⁷⁶ İnfak edilecek şeylerin hem kazanç yönüyle helal olma bağlamında güzel ve temiz olması hem de verilecek malın veya ürünün yapısal olarak kaliteli ve güzel olması anlaşılacaktır. Neticede bu infakı zekât olarak düşündüğümüzde Allah'a olan borcumuzu, O'nun fakir kullarına verirken hem kazanç noktasında helal hem de şeklen kaliteli olmasına dikkat edilme-

69 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 1/421.

70 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Azim, 1992), 2/195.

71 el-Bakara 2/261.

72 Burhan Atsız, “Kur'ân'a Göre İnsanın Sahip Olduğu Maddi Varlıkların Yönetimi ile İlgili İlke ve Emirler”, *İlahiyat Akademi* 18 (2023), 338-340.

73 el-Bakara 2/267.

74 Ebû Dâvûd, Zekât, 5.

75 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 1/422.

76 Mehmed Vehbi, *Hulâsat'ül Beyân Fî tefsîr'il Kur'an* (İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1966), 2/496.

lidir.⁷⁷ Her halükarda, infak esnasında malların iyi, temiz ve güzel olanlarından verilmesi hem Allah'ın hoşnutluğunu hem de fakirlerin sevgi ve saygısını kazandıracaktır. Zaten infakın hedeflenen manası, Allah'ın rızasının yanında, fakir ve muhtaçların mağduriyetlerinin giderilmesi ve bir nebze de olsa mutluluklarının temin edilmesidir.⁷⁸ Her ayetin nasihatinde olduğu gibi, bunda da emredilen hassasiyetlere dikkat edilirse, infak ve yardımlaşmalar toplumsal ilişkilerde iyiliklere ve toplumsal bağların pekişmesine katkı sağlayacaktır.

3.1.5. Malın Sevileninden Olan ve Muhtacın Sevgisini Kazandıran İnfak

İnfak, iyi ve güzelin ötesine de geçilerek kişinin sevdiği şeylerden vermesidir. Neticede veren ile alanın muhabbetinin katlanarak artacağı bir yardımlaşmadır. Bu erdemli davranış Âli İmrân suresinde şöyle ifade edilmektedir: "Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir."⁷⁹

Ayette geçen ve 'iyilik' olarak çevrilen 'birr' kelimesi 'erdemlilik, ihsan, çok iyi ve hayırlı' gibi manalara da gelmektedir. Allah'ın rızasına götürecek olan güzellikler manasına da gelmektedir.⁸⁰ Bir insanın iman etmesinden sonra olgun bir mümin olabilmesi için, imandan ve imanını besleyen ilimden sonra salih ameller işlemesi ve Allah yolunda özellikle sevdiklerinden infakta bulunması ona katkı sağlamaktadır.⁸¹ Zengin bir müminin ihtiyaç sahiplerine, Allah rızasını amaçlayarak ve mağduriyetleri gidermek maksadıyla, infakta bulunurken kendi severek kullandığı veya istifade ettiği şeylerden vermesi mutlaka karşıdakilerin dikkatini ve ilgisini çekmektedir. Bu erdemli davranış neticesinde zengin ve fakir arasında ve toplumsal alanlarda samimi duygular ve ilişkiler sağlanmakta ve olgunlaşmaktadır. Nihayetinde sevdiklerinden infakta bulunulması toplumsal huzura ve barışa katkı sağlamakta ve sosyal ilişkilerin sevgi temelli yükselmesini temin etmektedir.

3.1.6. Geniş Rızık Verilenler ve Kısıtlı Rızık Verilenlerin Buluşması

Makalenin ilk bölümlerinde genel olarak değinildiği üzere sosyalizmin/komünizmin ortaya çıkışının temelini oluşturan toplumsal problem, zenginlerle/sermaye sahipleriyle onların emrinde çalışan işçi ve emekçi sınıf arasında sermayenin adaletsiz bir şekilde taksim edilmesidir. Bu bir hakikat ve bir haksızlık olmakla birlikte sosyalizmi savunanların çıkmazı ise, herkese eşit muamele ve eşit mal dağılımı gibi bir haksız tavrı savunmalarıdır. İslam dini ise, İslam toplumlarında, sosyal eşitliği değil sosyal adaleti hedeflemektedir. Bu bağlamda Sebe' suresinde şöyle buyrulur: "De ki: "Rabbim kullarından dilediğine rızık bol verir, dilediğine de kısar. Başkaları için ne harcarsanız Allah onun yerine yenisini verir. O rızık verenlerin en büyüğüdür."⁸² Hz. Peygamber de şöyle buyurur: "...Allah'ın zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere mallarına zekâtı farz kıldığını onlara bildir."⁸³

77 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/199.

78 el-Bakara 2/273

79 Âli İmrân 3/92.

80 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 1/629.

81 Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/399.

82 Sebe' 34/39.

83 Buhârî, Zekât, 1.

Dünya hayatının yaşanılan ve görülen gerçekliklerinden bir tanesi de bütün insanların farklı genişliklerde maddi imkânlarla sahip olmalarıdır. Bu ayette, yaşanılarak bilinen bu hakikate işaret edilmektedir. İşte bu şartlar içerisinde, Allah Teâlâ kullarını birbirlerine yardım etmeye davet etmektedir. İnfak kapsamında yapılan zekât ve sadaka yardımları, sebepler dairesinde müminlerin kalplerini kaynaştırmaktadır. Allah Teâlâ, kazandıklarından sadece kendileri için değil, aynı zamanda ihtiyaç sahibi olan başkaları için de harcamanın, topluma sağlayacağı katkıları ilahi bir sistem içerisinde temin etmektedir. Yardım eden ve yardım edilen arasında bağlar kurulmakta, mesafeler kapanmakta ve toplumsal ünsiyet temin edilmektedir. Bu sayede Allah'ın bol rızık verdikleriyle kısıtlı rızık verdikleri arasında ilişkiler gelişmektedir.

3.1.7. Toplumsal İlişkilerin ve Birlikteliğin Mimarı Olarak Yardımlaşma

Bir toplumda insanlar arasında samimiyet duygularıyla gerçekleştirilen, maddi ve manevi her çeşit yardımlaşma, o toplumun bireylerini sevgi ve dostluk çerçevesinde bir arada tutan önemli bir dinamik konumunda bulunmaktadır. Bu hakikate Münâfikûn sûresinde şöyle temas edilmektedir: “Onlar, ‘Resulullah’ın yanındakilere geçimlik bir şeyler vermeyiniz ki dağılıp gitsinler’ diyenlerdir. Oysa göklerin ve yerin hazineleri Allah’ındır; ama münafıklar anlamıyorlar!”⁸⁴ Hz. Peygamber de şunları ifade etmektedir: “Yoksula verilen sadaka bir, akrabaya verilen ise hem sadak hem de sıla-i rahim olmak üzere iki sadaka sayılır.”⁸⁵

Ensar’ın Mekke’den hicret eden mümin kardeşleriyle hemen bütün imkânlarını paylaşmaları onların hızlı bir şekilde kendi geçim şartlarını temin etmelerini sağlamıştı. Bunun yanı sıra Kur’an’ın ve Hz. Peygamber’in infakla ilgili teşvikleri neticesinde oluşan güzel bir yardımlaşma düzeni sayesinde, başta Mescid-i Nebevi’nin bir eğitim ünitesi gibi faaliyet gösteren Suffe öğrencileri olmak üzere diğer yoksul Müslümanlar da maiyetlerini karşılıyorlardı.⁸⁶ Kurulan bu yardımlaşma ve dayanışma birlikteliği sayesinde ihtiyaç sahibi müminlerin mağduriyetleri giderilmekte, ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Bunun yanı sıra, bu karşılıklı dayanışma ortamında, yardım edenler mümin kardeşlerine yardım etmenin hazzını yaşarken, yardım alanlar da yalnız olmadıklarını hissederek kendilerine yardım eden müminlere derin bir muhabbet ve saygı ile bağlanmaktadırlar.⁸⁷ Belki de kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda olsalardı, bu kadar hızlı, içten ve samimi bir şekilde kaynaşamayacaklardı. Aralarındaki kardeşlik duygusu bu denli kaliteli ve sarsılmaz olamayacaktı. Bu örnekte de görüldüğü gibi, Allah her şeyi sebeplerle ve hikmetli bir şekilde yaratmaktadır. Belki muhacirler belli bir süre, biraz sıkıntı çekmişlerdi ama ilk İslam toplumunun temelleri sağlam atılmaktaydı.⁸⁸ Ayetten anlaşıldığı üzere, Mekkeli ve Medineli Müslümanlar arasında oluşan bu samimi kardeşlik, sevgi, saygı ve bağlılık ilişkilerinden münafıklar hiç hoşlanmamışlar ve bunun bozulabilmesi için kendi çevrelerinde olanları muhacirlere yardım etmekten alıkoymaya çalışmışlardır. Yine bu ayette, toplum içinde maddi ve manevi yardımlaşmaların, sıkıntıların giderilmesine, toplum bireyleri arasında ilişkileri sevgi temelinde sağlam bir şekilde kurulmasına ve sosyal ilişkilerin hakkaniyet, adalet ve kul haklarına riayet çerçevesinde devamına yardım ettiği net bir şekilde görülebilmektedir. Aynı top-

84 el-Münâfikûn 63/7.

85 Tirmizî, Zekât, 26.

86 Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 5/363, 364.

87 Atsız, “Kur’ân’a Göre İnsanın Sahip Olduğu Maddi Varlıkların Yönetimi ile İlgili İlke ve Emirler”, 341, 342.

88 Kaya, “Teorik ve Pratik Açından İnfak ve İsar Ahlakı”, 314.

lumun bireyleri arasında, ekonomik sıkıntı çekenlerin bu dezavantajlı durumları, İslam tarafından toplumda birlik, beraberlik, kardeşlik ve sevgi duygularının zengin-fakir her kesim arasında tesis edilmesi amacıyla avantaja çevrilerek çok faydalı bir şekilde kullanılmaktadır. Bu temeller üzerinde XIII. yüzyılda Anadolu'da toplumsal yardımlaşma ve dayanışma adına tesis edilen Ahilik teşkilatı, Müslümanlığın ana kaynaklarından aldığı ilhamla, sosyal hayatta müminleri birbirlerine bağlayan bir harç hükmünde vazife görmüştür.⁸⁹ Bu birlik fütüvvet teşkilatı esas alınarak kurulmuştur. Ahiliğin itikâdî temelleri, muhteviyatında üyelerinin bilmesi gereken adap ve erkân konularının yer aldığı fütüvvetnamelere dayanmaktadır.⁹⁰ Ahilik, Osmanlı'nın kurulmasında da önemli rol oynamıştır. Ahilik; genel olarak birey ve toplumların kültür-lü, ahlâklı ve erdemli olmalarını gaye edinen dinî, içtimai, siyasi, iktisadî ve kültürel yelpazeli bir teşkilattir.⁹¹ İslam dininin toplumsal birlik ve sorunsuz ilişkiler adına kullandığı bu yöntemleri ve uygulamaları, bugün de aynen geçerlidir. Yine bugün, İslam toplumlarında zenginler ve fakirler mevcuttur. İslam toplumlarında, bu ekonomik yöntemler bugün de aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu kullanılan yardımlaşma ve infak erdemleri, toplumun bir arada birliktelik ve kardeşlik duygularıyla hareket edebilmelerine olanak sağlamaktadır.

3.2. Zekât Ayetlerinin Toplumsal İlişkilere Yansımaları

Sözlükte “artmak, çoğalmak” manalarına gelen ‘zkâ’ filinden türetilen ‘zekât’ kelimesi “bereket, çoğalma, temizlik” manalarına gelmektedir.⁹² Terim olarak Kur'an'da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder. Örfte bu payın maldan çıkarılması işlemine de zekât denilir.⁹³ Zekât, infakın yılda bir defa, dinen zengin sayılan Müslümanlar için, zorunlu/farz olan bir ibadettir.⁹⁴ Zekât, zengin müminlerin fakir ve muhtaç müminleri maddi olarak destekledikleri ve onların gönüllerini aldıkları toplumsal bir yardımlaşmadır. Zekât sayesinde İslam toplumlarındaki fakir ve muhtaç müminlerin maddi sıkıntıları giderilerek onların da hayata ümitle bakmaları sağlanmaktadır. Zekât, zengin müminlerin mala ve servete olan yaklaşımlarını verme duyguları ile terbiye altına almakta ve onları mal hırsından kurtarmaktadır.⁹⁵ Maddi olarak toplumun iki uç kesiminde bulunan müminler zekâtla buluşarak aralarında samimi beraberlikler oluşturulmaktadır.⁹⁶

3.2.1. Farz Olan İnfak, Zekât

Allah Teâlâ ilahi buyrukları arasında, dinen zengin sayılan müminlerin fakir olan müminlere yılda bir defa zorunlu olarak infak yapmalarını emretmiştir. Bu emirlerden bir tanesinde Bakara suresinde şöyle buyrulur: “Namazı kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber rükû edin.”⁹⁷Hz.

89 Necmettin Özerkmen, “Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44/2 (2004), 68-72.

90 Hilmi Karaağaç, “İlk Dönem Fütüvvetnamelerine Göre Ahiliğin İtikâdî Temelleri”, *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2013), 43.

91 İsa Kanik, “Kur'ânî Değerlerin Ahilik Kültüründeki/Ahlakındaki İzdüşümleri ve Günümüz Yansımaları”, *VI. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*, ed. Ahmet Gökbel vd. (Ankara: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2020), 265.

92 Mustafa vd., *El-Mucem'ül-Vasit*, 396.

93 Mehmet Erkal, “Zekat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 44/197.

94 el-Bakara 2/110.

95 el-Münafikun 58/10.

96 Özerkmen, “Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım”, 73.

97 el-Bakara 2/43.

Peygamber de şöyle buyurur: “Allah, zekâtı ancak mallarınızın kalan kısmını temizlemek için farz kıldı...”⁹⁸ Dünya imtihanının sırrı gereğince, insanların sahip oldukları maddi imkânları farklılıklar göstermektedir. İşte bu farklılıklar içerisinde, müminler arasında yardımlaşma ve neticesinde sevgi temelli bir birliktelik hedeflenmektedir. Allah Teâlâ zengin müminlerle fakir müminleri zekât adı altında zorunlu bir yardımlaşma ile bir araya getirmekte ve kaynaşmalarına vesileler oluşturmaktadır. Neticede zengin mal hırsından kurtulma, yardım etme hazzını hissetme ve bencillikten kurtulma gibi birçok güzelliği yaşarken, fakir de maddi sıkıntılarından kurtulma ve rahatlama duygularını yaşamaktadır. Bu vicdani duygular, zengin ve fakir arasında kalbi köprüler kurmakta ve bu güzellikler toplumsal alanlarda kareler halinde birleşerek sosyal ilişkilerde huzura ve güzelliklere vesile olmaktadır. Kur’an’ın önem verdiği en önemli erdemlerden ve toplumsal huzur, barış, birliktelik ve kardeşlik gibi güzelliklere vesile olan zekât müminlere emredilmekte ve böylece egoistlik ve bencillik gibi erdemsizlik içeren duygulardan uzaklaşmaları hedeflenmektedir.

3.2.2. Zekâtın Fakir Olan Toplum Katmanlarına Yansıması

İslam dininin müminlere, yılda bir defa zorunlu olarak verilmesini emrettiği zekât, toplumsal yapı içerisinde Allah’ın tayin ettiği kişilere verilebilir. Bu kişilerin kim olduğuna Tevbe suresinde işaret edilmektedir: “Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri İslam’a ısındırılacak olanlar, azat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah’ın kesin buyruğu budur. Allah bilen ve hikmetle yönetendir.”⁹⁹ Hz. Peygamber de şöyle buyurur: “Zengin ve gücü kuvveti yerinde kimselerin zekât almaları helal değildir.”¹⁰⁰

Ayette Allah Teâlâ zekâtın verilebileceği yerleri açıklamaktadır. Hem Hz. Peygamber döneminde, hem de daha sonraki dönemlerde zekâtın gelişi güzel bir şekilde değil, belli ölçülere göre dağıtılabileceği ifade edilmektedir. Zekât burada zikredilen sekiz sınıfın dışında başka bir yere verilemez. Çünkü Allah bu ayetle zekât verilebilecek yerleri tespit etmektedir. Burada yoksul ve düşkün olarak çevrilen ‘fakir’ ve ‘miskin’ kelimelerinden birincisi; geçimini sağlayacak mala sahip olamayan, ikincisi ise; hiçbir şeyi olmayan manalarına gelmektedir.¹⁰¹ İslam âlimleri arasında bu konuda farklı fikirler beyan edenler olmuştur. Her ikisi de aynıdır, ikisi farklıdır, fakir daha sıkıntılıdır, miskin daha sıkıntılıdır gibi birden çok görüş beyan edilmiştir.¹⁰² Bu iki sınıf ve diğer altı sınıf olmak üzere toplam sekiz sınıf, sadece kalpleri İslam’a ısındırılacakların haricinde, toplumda maddi imkânlar açısından sıkıntı yaşayan ve başkalarının yardımına muhtaç olan gruplardır. İslam dini, zengin inananları aracılığı ile bu gruplara yardım ederek toplumsal birliktelik, kardeşlik, barış, huzur ve güven gibi toplumların olmazsa olmaz erdemlerini İslam toplumlarında yaşanılır kılmayı hedeflemektedir. Neticede dünya çapında İslam toplumlarının sosyal hayatlarına baktığımızda, bu yardımlaşmaların gösteriş ve başa kakmadan uzak bir şekilde icra edildiği müminler arasında, hedeflenen gayelere ulaşıldığı görülebilmektedir.¹⁰³

98 Ebû Dâvûd, Zekât, 32.

99 et-Tevbe 9/60.

100 Ebû Dâvûd, Zekât, 23.

101 Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir* (İstanbul: Dersaadet, ts.), 1/543.

102 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 3/23, 24.

103 et-Tevbe 10/71.

3.2.3. Zekâtlarını Vermekte Hassas Bir Zümre; Takva Sahipleri

Yüce Allah mümin kullarına zekât vermeleri gerekliliğini bildirmemekle yetinmemekte, aynı zamanda takva sahibi, samimi ve cennetlerin en üstünü olan firdevs cennetlerine girecek olan mümin kullarını anlatırken, onların özelliklerinden bir tanesi olarak da 'zekâtlarını verirler' ifadesini kullanmaktadır. Bu durum Müminun suresinde şu şekilde ifade edilmektedir: "Ki onlar, zekâtı verirler."¹⁰⁴ Hz. Peygamber de şöyle buyurur: "...Zekât (kişinin Müslümanlığının) bir delilidir..."¹⁰⁵ Zekât Medine'de hicretin ikinci yılında farz kılınmasına rağmen burada kastedilen yine malların zekâtıdır. Çünkü zekât Mekke'de de müminlere emredilmekteydi.¹⁰⁶

İslam dininin ilk yıllarından itibaren, müminler arasında yardımlaşma hem bireylerin kendi samimiyetlerine hem de inandıkları dinin nasihatlerine binaen uygulanmaktaydı. Mekke döneminde itibaren toplumsal ortamlarda müminler arasında devam eden yardımlaşmalar, Medine dönemiyle birlikte, zekât emri ile belirli bir düzen ve sistem çerçevesinde devam ettirilmeye başlandı. Allah'ın razı olduğu ve cennetlik müminler zekâtlarını vermekle vasıflandırılarak¹⁰⁷ İslam toplumlarında bu husus daha ciddi olarak teşvik edilmiştir. Allah'ın rızasını hedefleyen müminler, zekâtlarını vererek hem amaçlarına ulaşmakta, hem de yaşadıkları toplumda yardımlaşmalarla toplumsal birlikteliğe ve sosyal ilişkilerin huzur ve güven içerisinde devam etmesine çok büyük katkılarda bulunmaktadır. Allah'ın rızası ve cennete girebilme hedefleri ve bilinciyle yaşayan ve hareket eden zengin müminler zekâtlarını vermekte, muhtaçlar sevinmekte ve toplum birbirine kenetlenmektedir.

3.2.4. Zekâtla Zengin Malı Fakirin Hakkından Arındırılmaktadır

İslam dininin inanç esaslarına göre, zengin müminin malında bulunan zekât miktarı olan mal artık onun olmaktan çıkmakta ve onda bulunan bir emanet hükmüne geçmektedir. Emanetin sahibi ise, o zekâtın kendisine verilebilecek olan herhangi bir fakir mümindir. Bu husus Zariyat suresinde şöyle ifade edilmektedir: "Yardım isteyenlere ve yoksullara mallarından belli bir pay ayırırlardı."¹⁰⁸ Hz. Peygamber de şöyle buyurmaktadır: "...Allah'ın, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere mallarına zekâtı farz kıldığını onlara bildir."¹⁰⁹ Zengin müminlerin mallarında kendisi isteyen ve herhangi bir sebepten dolayı malını, servetini kaybetmiş ve onu tekrar kazanmaya güç yetirememiş olan mahrum kimselerin hakları bulunmaktadır.¹¹⁰ Takva sahibi müminler, yoksulluktan isteyen ve ihtiyaç sahibi olduğu halde iffetinden isteyemeyen muhtaçlara yardım ettikleri için bu ayetle övülmektedirler.¹¹¹ Allah tarafından övülen bu yardımlaşmayla, yardımda bulunan ve kendisine yardım edilen müminler arasında samimi bir birliktelik ve kardeşlik bağı kurulmakta ve yardımlaşma büyük-küçük her defasında perçinlenerek sağlamlaştırılmaktadır. Zengin yılda bir defa, fakirin hakkı olan zekâtı vererek malını haramdan arındırmakta, muhtaçlar da, Allah'ın zekât emri gereğince hükmen kendilerine ait olan bu

104 el-Müminûn 23/4.

105 İbn Mâce, Tahâret, 5.

106 İmadu'd-Din Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesir, *Muhtasar Tefsiru İbn Kesir* (Beyrut: Kalem Kitabevi, ts.), 2/559.

107 el-Müminun 23/1-11.

108 ez-Zâriyât 51/19.

109 Buhârî, Zekât, 1.

110 İbn Kesir, *Muhtasar Tefsiru İbn Kesir*, 3/383, 384.

111 Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, 3/252.

mala kavuşmakla sevinmektedir. Her iki taraf da kendi açılarından yaşadıkları mutluluk ve haz duyguları ile toplumda güvenle yaşamakta ve bu huzurlu atmosferin tadına varabilmektedirler. Toplumda ve sosyal ilişkilerde güven ve huzur ortamı temin edilmektedir.

4. İnfak ve Zekât Ayetlerinin Sosyal İlişkiler Açısından Değerlendirilmesi

Bireylerin ve toplumların hayatlarının gidişatı, toplumsal yapının içinde mevcut bulunan her bir olgudan ve gerçeklikten az ya da çok mutlaka etkilenmektedir. Bireyleri ve toplumları etkisi altına alan bu sosyal olgulardan iki tanesi de; din ve ekonomidir. Toplumsal hayatın içinde var olan din ve ekonomi birbirlerini etkileyip yönlendirdikleri gibi, bunun yanı sıra bireyleri ve toplumları da etkilemekte ve hayatlarında izler bırakmaktadır.¹¹²

İslam dini toplumsal düzen, huzur, beraberlik ve kardeşlik gibi erdemlerin sosyal hayatın içinde yaşanabilmesi adına toplum ekonomisine olumlu katkıları sağlayacak olan müminler arası maddi ve manevi yardımlaşmayı telkin etmektedir. Bu telkinlerin bazıları isteğe bağlı bazıları da zorunlu yardımlaşmayı nasihat etmektedir. Bu yardımlaşmalar toplumsal birliktelik adına yardımı yapan ve yardımı alan taraflar arasında beraber yaşamının kazanımlarını sağlamaktadır. İnsan, bir toplum içinde iletişim, sevgi, saygı, değer bulma gibi bütün insani gereksinimlerini temin etmektedir. İnsan yaratılışı gereği bu duyguları sadece kendisi ile aşamamaktadır. Kendi başına bu duyguları yaşayamayan birey, aynı zamanda yalnızlığın girdabında adeta boğulurcasına bir hayata sürüklenmektedir. Yalnızlık, insanı daraltan, bunaltan ve psikolojik sıkıntılara sokan bir durumdur. Bunlar ancak insanın çevresindeki diğer insanlarla birlikte hissedilen, yaşanabilen, insan gelişimi ve mutluluğu için vazgeçilemeyen duygulardır.¹¹³

Dışta kalmanın üstesinden gelerek yalnızlığının hapisanesinden kurtulması insanın en büyük ihtiyacıdır. Bu eğilimi aşmadaki kesin başarısızlık, delilik demektir. Zira tümünden soyutlanma paniğinin üstesinden ancak dış dünyadan böylesi bir el etek çekmekle gelinebilir. Bu durumda, dışta kalma duygusu yok olur. Çünkü kişinin ayrı olduğu dış dünya yok olmuştur. Her çağ ve her uygarlıkta, insan tek ve aynı sorunun çözümü ile karşılaşmıştır: Ayrı olmanın üstesinden nasıl gelip birliği nasıl başarabileceği, kişinin bireysel yaşamını nasıl aşıp bütünlüğe nasıl ulaşacağı... Sorun, mağarada yaşayan ilkel insan, sürülerini güden göçebe, Mısırlı köylü, Fenikeli tacir, Romalı asker, ortaçağın din adamı, Japon soylu, çağdaş memur ya da fabrika işçisi için hep aynıdır. Sorun aynıdır çünkü aynı yerden kaynaklanmaktadır: İnsanın durumu, insanın varoluş koşulları.¹¹⁴ İnsan tarih boyunca, yaratılışından gelen, insanlarla birlikte olma ve yalnızlıktan kurtulma sorununu aşmak için toplumsal birliktelikler tesis etmiştir. Bundan dolayıdır ki, insanın Yaratıcısı olan Allah onun fitri yapısına uygun olarak, beraber yalnızlığını gidereceği bir eş ile birlikte yaratmıştır. Kadını erkek, erkeği kadın için hayat arkadaşı olarak var etmiştir. Rum Suresi 21. ayette; “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır”¹¹⁵ buyuran Allah Teâlâ insanın yalnızlığının kendi cinsinden bir başkası ile ve onunla aralarında oluşacak sevgi, merhamet ve şefkat gibi, insanı samimiyetle kucaqlayan duygularla aşılabileceğine temas etmektedir.

112 Karahöyük, “Din ve Ekonomi İlişkisi”, 194-196.

113 Yakup Çoştu, “Toplumsallaşma ve Din”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 370-374.

114 Erich Fromm, *Sevme Sanatı Bir Eylem Olarak Sevmek*, çev. Gündüz Işıtan (İstanbul: Say Yayınları, 2023), 31.

115 Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), 4/302.

İnsanın sosyalleşmesi, yalnızlığını gidermesi, sevgiyi ve merhameti hissetmesi toplumun temel birimi olarak ailede başlamakta, temelleri burada atılmaktadır. Fakat sosyal bir varlık olan insan, ailenin ve evinin dışında da yalnızlık ve dışlanmışlık gibi duygulardan uzaklaşmak istemektedir. Bu ihtiyacı Yaratıcı olarak bilen Allah Teâlâ, bu ihtiyaçla ilgili yaratmadaki tasarrufunu Hucurat Suresi 13. ayette şöyle ifade ediyor: “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”¹¹⁶ İnsanın tanışma istek ve ihtiyacını giderebilmesi adına, ilk yaratılıştan sonra kabilelere ayrılması, onun insani ortamların tamamında yalnızlık, dışlanmışlık, sevgisizlik, değersizlik gibi duygulardan kurtulmak için diğer insanlarla iyi ilişkiler kurma, aidiyet hissini tatmin etme¹¹⁷ ve toplumsallık yaşamaya ihtiyaç hisseden bir psikolojik yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.¹¹⁸

Sevgi, insanın kendisi dışında kalanlarla birlikteliğini sağlayan ve oluşumundan sonra sürekli pekiştiren duygusal ve önemli bir etkidir. İnsanlar arası sevgi, bireyleri ve o bireylerin oluşturduğu toplumları huzurlu ve mutlu oldukları bir hayatın içine dâhil eder. Bu yüzden insanlar birbirlerini sevebilmeyi ve bunu devam ettirebilmeyi yapabilmelidirler. Sevebilme yetisi yaşamın tümünde verimli ve etkin çalışmanın sonucu kazanılan yoğunluk, uyanıklık ve canlılık gerektirir. Diğer konularda üretken olmayan kişi sevgide de üretken olamaz. Sevme sanatının tartışması bu konuda tanımlanan özelliklerin birey tarafından kazanılıp geliştirilmesi alanında sınırlandırılmaz. O sosyal alana sıkı sıkıya bağlıdır. Eğer sevmek herkese karşı seven bir tutuma sahip olmak demekse, bu nitelik kişinin yalnız aile ve arkadaş ilişkilerinde değil işinde, mesleğinde de var olmalıdır. Kişinin sevgisinde yakınlarına ve yabancılara diye bir ayırım yoktur. Birincinin varlığı için ikinci gereklidir.¹¹⁹ Sevgi toplumsal alanlarda tam manasıyla yaşayacaksa bu ancak onun insanlar arasında ayırım yapmadan kapsayıcı olmasına ve hatta bütün canlıları içine alacak bir enginlikte olmasına bağlıdır. Bu alanda (sevginin kapsayıcılığı) yakalanabilecek bireysel ve toplumsal seviyeye doğru orantılı olarak toplumsal ortamlarda güzellikler katlanarak yaşanabilecektir. Ali İmran 119. ayette Allah Teâlâ müminleri vasıflandırırken; “Size gelince işte siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar”¹²⁰ buyrulurken müminlerde olan sevginin ne kadar kapsayıcı olduğuna işaret edilirken, böyle olmasının toplum hayatında kırgınlıkların giderilmesine ve sevginin ve onun getirilerinin hâkim kılınmasına vesile olacağına temas edilmektedir.

Sevgi, insanlar arasındaki ilişkilerin farklı güzellikleriyle ve etkinlikleriyle temin edilir, devam ettirilir ve pekiştirilir. Sevgiyi devam ettirip toplumda arzulanan insani ilişkilerin yaşanabilmesine vesile olan güzelliklerin en önemlilerinden bir tanesi de toplumsal yardımlaşmadır. Yani maddi imkânları iyi olan toplum bireylerinin, maddi durumu sıkıntılı ve başkalarının yardımına muhtaç olan toplum bireyelerine karşılıksız ve kendi istekleriyle yardım etmeleridir. İslam dini, kendi sistemi içerisinde bu durumu temin edebilmek için zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere yardımlaşma faaliyetleri tesis etmiş ve bunları kurumsallaştırmıştır. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere zekât, zengin Müslümanların kendi maddi imkânlarından asgari zekât miktarı

116 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/97.

117 Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 23.

118 Çoştı, “Toplumsallaşma ve Din”, 374-376.

119 Fromm, *Sevme Sanatı Bir Eylem Olarak Sevmek*, 146, 147.

120 Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2006, 1/658.

olarak kırkta bir değerinde malını yılda bir defa olmak üzere ayırması ve fakir Müslümanlara (tanıdığı-tanımadığı, kendi ırkından-başka ırktan hiç fark etmeksizin) vermesidir. Yine genel manasıyla infak, daha önce ifade edildiği üzere sınırı ve zorunluluğu olmaksızın, Müslümanların yaşadıkları toplumlardaki ve dünyanın bütün coğrafyalarındaki Müslüman kardeşlerine maddi imkânları nispetinde yardım etmeleridir. Bunun hiç kimse için zorunluluğu yoktur, miktarı ve zamanı da bulunmamaktadır.

Bu yardımlaşmalar zekât bağlamında zorunlu olarak, her Müslüman için vakti geldikçe yılın farklı zamanlarında yapılmaya devam etmektedir. Yine infaklar da, zaten zamana ve şarta bağlı olmadığı için, İslam toplumlarında ihtiyaç hâsıl oldukça gündeme gelmekte ve yardım yapabilecek müminler ihtiyacı olan müminlere yardım yapmaktadırlar. Sevgiyi ve bireyler arasındaki bağları artıran bu güzellikler, İslam toplumlarında neredeyse yılın her gününde onlarca, yüzlerce, binlerce veya daha fazla olmak üzere defalarca yaşanmaktadır. Yapılan bu dini içerikli ve yüz yıllardır uygulamalı bir eğitimle İslam toplumlarına yerleşmiş olan yardım faaliyetleri, toplumsal ortamda hayatını devam ettiren İslam toplumu fertlerinin tamamını ya direk içerisinde ve etkileşim halinde, ya da duyarak ve bilerek etkisi altına almaktadır. İslam dininin bu husustaki emir ve nasihatleri sayesinde İslam toplumlarında bireyler arasında, nefrete karşı sevgi, kin ve hasede karşı gıpta, acımasızlığa karşı merhamet ve şefkat, ayrılığa karşı birlik ve beraberlik, düşmanlığa karşı barış ve huzur hâkim olmaktadır. Çünkü toplumsal adalet adına zengin, Müslüman fakir din kardeşini unutmamakta, yalnız bırakmamakta ve kendi haline terk etmemektedir. Bu tutumuyla insanın fitratında olan yardım etme ve merhametle muamele etme duygularını doyusuya yaşamaktadır. Zengin Müslüman bu güzel duygu ve hazları yaşarken, fakir Müslüman da unutulmadığı, yalnız bırakılmadığı, dışlanılmadığı, sevildiği, değer verildiği ve sıkıntılarında kardeşlerinin yanında olduğu manevi hazzını en üst seviyelerde hissetmektedir. Karşılıklı bu duygular içinde fakirler kendilerine yardım eden müminlere karşı sevgi ve hürmet ile bakar ve onların mallarının daha fazla olması için dua ederler. Aralarında gerçekleşen bu yardımlaşmalarla ve dualarla, görülmeyen fakat görülebilen bağlardan daha kuvvetli ve çok samimi bağlar oluşmaktadır.¹²¹ Bu sayede toplumsal ve kamusal alanda zenginlerin ve kamunun zenginlikleri, fakir ve muhtaç konumunda bir hayat yaşayanlardan gelebilecek olan muhtemel saldırılardan, polis ve kanunla değil yardımlaşmalar sayesinde aralarında oluşturulan sevgi ve merhamet gibi gönülden bağlarla doğal olarak korunmaktadır.¹²²

Sonuç

Ekonomi ve din insan hayatının vazgeçilmez olguları olarak, insanlık tarihinin başlangıcından bu yana bütün toplumlarda var olmuş ve önemli bir konum edinmişlerdir. Toplum hayatında varlıklarını kabul ettiren ve sosyal yaşamın ayrılmaz birer parçası olan bu iki önemli kurum toplumları etkiledikleri gibi birbirlerini de etkilemişlerdir. Makalenin problemi olarak tespit edilen, insanların ve toplumların bencilleşmeleri, birbirlerine yardım etmekten kaçınmaları neticesinde zenginler ve fakirler arasında ortaya çıkan kin, nefret ve haset gibi toplumsal huzursuzluk nedenleri İslam dininin infak öğretisi temelinde irdelenmiştir. Makale konusu olarak ele alınan ve ilgili literatür bağlamında incelenen ekonomi, din ve ekonomi, infak, zekat, top-

121 el-Beled 90/12-18.

122 Ali Akdoğan, "Kültür ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 442-445.

lumsal yardımlaşma, sosyal ilişkiler neticesinde, yaşanmış tarihi örnekliklerin de ispat ettiği üzere İslam dininin telkin ettiği karşılıksız maddi yardımlaşmaların toplumsal ekonomiye ve sosyal ilişkilere olumlu manada katkıları yaptığı sonucuna ulaşılmıştır. Genel manada infak, özel konularıyla zekât ve fitir sadakaları karşılıksız yardımlaşmalarla, İslam toplumlarında bireylerin karşılıklı olarak sevgi, saygı, değer verme, hoş görme, yardımlaşma, güvenme, kardeşçe yaşayabilme becerilerini kazanmalarına, samimiyetle yaşamalarına ve her geçen süreçte pekiştirmelerine önemli derecede katkıları sunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu manasıyla İslam dininin sosyal yardımlaşma pratiklerinin, hayatın merkezinde genel olarak ekonominin canlanmasına ve hareketlenmesine, toplumsal huzura ve barış atmosferinin hâkim kılınmasına da olumlu katkıları olduğu tespitine varılmıştır.

İslam dininin, 610 yılında Hz. Muhammed tarafından insanlara anlatılmaya başlandığı andan itibaren toplum hayatının her meselesine temas ederek, İslam toplumlarında her açıdan huzurlu bir toplum tesis etmeyi hedeflediği görülmektedir. Bu hedefler doğrultusunda İslam dinini kabul etmiş olan Müslümanlara gündelik hayatlarında yerine getirmeleri gereken namaz, oruç, zekât gibi ibadetler emredilmiştir. Bu çalışma neticesinde ulaşılan sonuç; İslam'ın emirlerinden, makalede incelenen zekât ve onu da kapsamına alan infak, toplumsal yardımlaşma, toplumun bütünleşmesi, insanların zengin-fakir kaynaşması, zengin malının hakkını vermesi ve yardım etme hazzını yaşaması, fakirin yalnız olmadığını, dışlanmadığını, unutulmadığını, değer verildiğini hissetmesi adına önemli bir kurumdur. Yaşanılan hayatın gerçekliği, zekât, Ramazan ayında verilen fitir sadakası ve genel manasıyla infak ve yardımlaşmanın toplumsal bağları pekiştirdiğini göstermektedir. Bu yardımlaşmalar sayesinde, toplumsal alanlarda hayatı beraberce yaşayan müminlerin arasında sevgi, muhabbet, merhamet, saygı gibi toplumu toplum yapan insani ve İslami erdemler yeşermekte, yerleşmekte ve her geçen gün pekişmeye devam etmektedir. Yine bu sayede, fakirin gözü zengin malında kalmamakta, haset duygusu ile bakmamakta, hırsızlık ve dolandırıcılık gibi toplumsal kargaşaya sebebiyet veren haram yollara tenezzül etmemektedir. Çünkü zaten zengin Müslüman, onu zekâtlarıyla, sadakalarıyla ve her türlü farklı içerikli yardımlarıyla yalnız bırakmamaktadır. Neticede, hayatın bütününün içinde bir boyutuyla İslam'ın infak, zekât, sadaka gibi sosyal yardımlaşma pratikleri vesilesiyle, ekonomi canlanmakta, toplumsal hayat, insanlar arası ilişkiler, toplumun bütün mekânlarında her kesimiyle iyilikler ve güzellikler temelinde şekillenen birliktelikler çerçevesinde huzurlu ve mutlu bir istikamette devam ettirilebildiği görülebilmektedir.

Kaynakça

- Akdoğan, Ali. "Kültür ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 437-452. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Alrifai, Tariq - Satılmış, Barış. *İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem*. Ankara: Buzdağı Yayınevi, 2017.
- Arslanoğlu, İbrahim. *Bilimsel Yöntem ve Araştırma Teknikleri*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2016.
- Atsız, Burhan. "Kur'an'a Göre İnsanın Sahip Olduğu Maddi Varlıkların Yönetimi ile İlgili İlke ve Emirler". *İlahiyat Akademi* 18 (2023), 321-352.
- Baban, H. Şükrü. *İktisad İlminin Umumi Prensipleri*. İstanbul: Çeltüt Matbaası, 1957.

- Bastiat, Frédéric. *Ekonomi Görülen ve Görülmeyen*. çev. Ahmet Altundal. İstanbul: Liber Plus Yayınları, 2016.
- Ceruz, Onur. "İslam Ekonomisinde Uluslararası Ticaretin Yeri ve Katılım Bankalarında Uluslararası Ticaretin Finansmanı". *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 7/3 (2019), 39-58.
- Çağrı, Mustafa. "İnfak". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 22/289-290. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000.
- Çalışkan, Emre. "İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü: Doğu Hindistan Şirketi, Kraliyet Afrika Şirketi, Virginia Şirketi Örnekleri". *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi* 6/2 (2022), 107-120.
- Çoştur, Yakup. "Toplumsallaşma ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 369-386. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- El-Buhari, Ebu Abdullah Muhammed Bin İsmail Bin İbrahim, Sahihu'l-Buhari, 8 Cilt, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1994.
- Efe, Ahmet. "İslami Perspektifte Ekonomi Psikolojisi". *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi* 4/1 (2019), 131-152. <https://doi.org/10.24013/jomelips.477382>
- El-Ezdi, Ebu Davud Süleyman Bin El-Eş'as Bin İshak Es-Sicistani, Süneni Ebi Davud, 4 Cilt, Beyrut: Daru'l-Fikir, 1994.
- El-Kazvini, Ebu Abdilllah Muhammed Bin Yezid Mace, Sünen-i İbn Mace, 4 Cilt, Beyrut: Daru'l-Marife, 1996.
- El-Kuşeyri, Ebu'l-Hüseyn Müslim Bin El-Haccac Bin Müslim, Sahihu Müslim, 9 Cilt, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1995.
- El-Mevsili, Abdullah Bin Mahmud Bin Mevdud. *El-İhtiyar Li-Talili'l-Muhtar*. 2 Cilt. Şam: Daru'l-Kuba, 2004.
- Erkal, Mehmet. "Zekat". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/197-207. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- Eröz, Mehmet. *İktisat Sosyolojisine Giriş*. İstanbul: Ötüken, 2014.
- Es-Sabuni, Muhammed Ali. *Safvetü't-Tefasir*. 3 Cilt. İstanbul: Dersaadet, ts.
- Et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed Bin İsa Bin Sevre, Sünenü't-Tirmizi, 5 Cilt, Beyrut: Daru'l-Fikir, 1994. Fromm, Erich. *Sahip Olmak Ya Da Olmak*. çev. Aydın Arıtan. İstanbul: Say Yayınları, 2018.
- Fromm, Erich. *Sevme Sanatı Bir Eylem Olarak Sevmek*. çev. Gündüz Işıtan. İstanbul: Say Yayınları, 2023.
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. ed. Cemal Güzel. çev. Hüseyin Özel vd. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 2012.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Güneş, Şahabettin. "Global Kapitalizm Üzerine Bir Değerlendirme". *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2003), 21-31.
- İbn Kesir, İmadu'd-Din Ebu'l-Fida İsmail. *Muhtasar Tefsiri İbn Kesir*. 3 Cilt. Beyrut: Kalem Kitabevi, ts.
- İsmail, İbrahim Muhammed. *Çağdaş Ekonomik Doktrinler ve İslam*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1990.
- Karaağaç, Hilmi. "İlk Dönem Fütüvvetnâmelerine Göre Ahîliğin İtikâdî Temelleri". *İğdir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2013), 41-70.
- Karahöyük, Mustafa. "Din ve Ekonomi ilişkisi". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2013), 193-220.

- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi Kavramlar İlkeler Teknikler*. Ankara: Nobel, 2017.
- Kaya, Ayhan. "Teorik ve Pratik Açıdan İnfak ve İsar Ahlakı". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2013), 305-317.
- Kors, Alan Charles. "‘Sosyalizmden Sonra’ Olabilir mi?" *Liberal Düşünce Dergisi* 33 (2006), 5-21.
- Kurz, Heinz D. *İktisadi Düşünce Tarihi*. çev. Hüsnü Bilir - Ekin Değirmenci. Ankara: Heretik Yayınları, 2017.
- Marx, Karl. *Kapital*. çev. Alaattin Bilgi. 3 Cilt. Ankara: Sol Yayınları, 2009.
- Mustafa, İbrahim vd. *El-Mucem'ül-Vasit*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Özerkmen, Necmettin. "Ahiliğin Tarihsel-Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları-Sosyolojik Yaklaşım". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44/2 (2004), 57-78.
- Pareto, Vilfredo. *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması*. çev. Merve Zeynep Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005.
- Smith, Adam. *Ulusların Zenginliği 1*. çev. Metin Saltoğlu. Ankara: Palme Yayıncılık, 2006.
- Tatar, Hüsnü Canbay. "Din ve Kapitalizm". *Istanbul Journal of Sociological Studies* 45 (2012), 149-168.
- Usta, Niyazi. "Ekonomi ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 577-588. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Ünal, Mehmet Süheyl. "Bireycilik ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı*. ed. Niyazi Akyüz - İhsan Çapcıoğlu. 223-252. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.
- Vehbi, Mehmed. *Hulâsat'ül Beyân Fî tefsîr'il Kur'an*. 16 Cilt. İstanbul: Üç Dal Neşriyat, 1966.
- Weber, Max. *Ekonomi ve Toplum*. çev. Latif Boyacı. 2 Cilt. İstanbul: Yarı Yayınları, 2012.
- Weber, Max. *Sosyoloji Yazıları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Wuthnow, Robert. "Din ve İktisadi Yaşam Çalışmalarında Yeni Yönelimler". çev. Esma Gültivin Gür Omay vd. ed. Neil J. Smelser - Richard Swedberg. 169-208. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim, 1992.
- Yetik, Erhan. "Hz. Muhammed (s.a.v)'in Zühd ve Takvası". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1993), 127-136. <https://doi.org/10.17120/omuifd.74415>
- Zaim, Sabahattin. "İslam ve İktisadi Nizam". *Eskiyeni* 18 (2010), 106-118.
- Kanık, İsa. "Kur'ânî Değerlerin Ahilik Kültüründeki/Ahlakındaki İzdüşümleri ve Günümüz Yansımaları". *VI. Uluslararası Ahilik Sempozyumu*. ed. Ahmet Gökbel vd.. 1/261-302. Ankara: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2020.
- Tarık Al Rifai: Türkiye Doğu Avrupa'dan Orta Asya'ya hakim olacak haberi - FinansGündem.com (finansgundem.com)